

Demokrasi ve Demokraside Gerileme Arasındaki İlişkiye Sistemsel Bir Bakış¹

Tayyar Süngü, Başkent Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-1197-0438

E-Posta: sungutayyar@gmail.com

Öz

Demokraside gerileme olgusu günümüzde birçok siyaset bilimci tarafından ele alınan bir konu olarak dikkati çekmektedir. Bu makalede, demokraside gerileme kavramı ve bu kavramın demokrasiyle ilişkisi sistemsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. İlginç olan, demokraside gerilemenin gelişmiş demokrasiler de dahil olmak üzere çok sayıda ülkede görülmesidir. Bu sebeple, birçok ülkede yaşanan demokraside gerileme olgusu günümüzde adeta bir fenomene dönüşerek, geçmişte demokratik gelişmişliğin sadece çağdaş liberal demokrasilere özgü bir kavram olduğu ve bu gelişmişliğin sürekli olacağı ve kalıcı olacağı şeklindeki paradigmanın da değişmesine neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, günümüzde her ülke, kısa ya da uzun ‘demokraside gerileme’ süreci yaşayabilmektedir. Bununla beraber şimdiye dek yapılan çalışmalarda konunun genellikle tümevarımcı bir yaklaşımla, olgular üzerinden “nasıl” sorusuna yanıt arayacak şekilde ele alındığı ve konu ile ilgili yapılan çalışmaların demokraside gerilemenin ‘neden/niçin’ oluştuğuyla ilgili doyurucu veriler sunmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı ise ‘nasıl’ sorusundan farklı olarak ‘neden/niçin’ sorusuna yanıt arayacak şekilde bütüncül, bir demokratik sistem tasarımıyla sorunsala yaklaşmaktır. Bu bağlamda makalede, düz bir demokrasi tanımından ziyade, demokrasinin ontolojik ve normatif yönleri de dikkate alınarak, temel fonksiyon alanlarıyla birlikte tanımlanan bir ‘demokratik sistem tasarımı’ yapılmakta, demokraside gerileme kavramı bu sistem tasarımıyla birlikte ele alınarak analiz edilmekte ve bir sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır. Yazıda kullanılan demokratik sistem tasarımı Easton’ın (1957) politik sistem tasarımıyla yapılmaktadır. Buna göre normal işleyen bir demokratik sistem evren gibi ancak kapalı bir sistemden ziyade, entropisi olan, sisteme dışarıdan enerji verildiğinde entropisi azalan, negentropik yapıda ve çevresiyle/toplumla/halkla sürekli etkileşim içinde açık bir sistem olarak varsayılmaktadır. Çevresiyle etkileşen bu yapı, çevreden gelen girdi ve destekle beslenmekte ve işleyişini sürdürmektedir. Bu normal işleyişte, sistemin entropisi de normal bir seviyede kalmakta, sistemin çevresiyle olan etkileşimi bozulduğunda ise sistemin entropisi yükselerek, demokratik sistemin işleyişi bozulmakta ve demokraside gerileme meydana gelmektedir. Bu süreçte demokratik bir sistemin entropisini en fazla artıran faktörlerin başında aktör-yapı gerilimi gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokraside Gerileme, Demokratik Sistem, Easton, Entropi.

A Systematic View of the Relationship Between Democracy and Democratic Backsliding

Abstract

The phenomenon of democratic backsliding has become a central focus for political scientists in recent years. In this article, the concept of democratic backsliding and its relationship with democracy are discussed through a systemic approach. Notably, democratic backsliding has been observed not only in developing countries but also within established democracies, challenging the earlier paradigm that democratic development was exclusive to liberal democracies and would proceed in a continuous and permanent manner. In other words, all states today may experience shorter or longer phases of 'democratic backsliding'. However, existing studies have generally approached the subject inductively, focusing on the "how" through facts yet offering limited insights into the "why" behind democracy's decline. The purpose of this study is to address the problem with a holistic, democratic system design in a way that seeks answers to the question 'why'. Instead of merely providing a definition of democracy, a 'democratic system design' is made, defined with its basic functional areas, considering the ontological and normative aspects of democracy, and the concept of democratic backsliding is analyzed through this system design, and a conclusion is tried to be reached. The model builds on Easton's (1957) political system design viewing a functioning democratic system as an open system like the universe, but rather than a closed system, with entropy, which decreases when energy is given to the system from outside, with a negentropic structure and in constant interaction with its environment/society/public. This structure, which interacts with its environment, is fed and continues its functioning with input and support from the environment. In this normal functioning, the entropy of the system remains at a normal level, and when the interaction of the system with its environment is disrupted, the entropy of the system rises, so disrupting the functioning of the democratic system and causing a democratic backsliding. Within this process, tensions between actors and structures emerge as one of the most critical drivers of entropy in democratic systems.

Keywords: Democracy, Democratic System, Democratic Backsliding, Easton, Entropy.

Giriş

Fukuyama (1992), Soğuk Savaş sonrası dönem için "tarihin sonu" derken aslında liberal demokrasinin ve onun etrafında oluşan değerlerin zaferini ilan etmekteydi. Fukuyama'nın bu değerlendirmeyi yaptığı yıllardan günümüze kadarki tarihî süreci incelediğimizde bu sürecin tam da Fukuyama'nın ifade ettiği gibi bir sonla noktalanmadığını görüyoruz. Aksine, süreç devinerek ilerlemekte ve "tarihin sonu" metaforunun liberal demokrasiyle birlikte gerçekleşme ümidi zayıflamaktadır. Çünkü geçen sürede 'demokratik

sistemde' bazı düzensizliklerin yaşandığı gözlenmektedir. Dolayısıyla Fukuyama'nın belirttiği gibi süreç, medeniyetin en son noktasına ulaşarak, evrensel anlamda onur ve eşitlik bakımından en üst düzeye ulaşmış 'son insanı' betimlememektedir. Başka bir deyişle, geçen süre zarfında liberal demokrasi kararlı ve düzenli bir yapı sergileyememiş, bu uzun sürecin aslında belirlenimci (*deterministic*) ve doğrusal (*linear*) bir yapıda olmadığı anlaşılmış, sonuçta hayal kırıklığı yaratan bu süreç demokraside gerileme kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diamond (2015), *Freedom House*'un verilerini esas alarak, demokrasilerdeki bu düzensizlik halinin sürekli olarak artma eğilimi gösterdiğini ve demokrasilerdeki gerilemenin 2006 yılından itibaren başladığını belirtmektedir. İlerleyen yıllarda *The Economist* dergisinin (2021: 4) yaptığı çalışma Diamond'un değerlendirmesini doğrular niteliktedir. Bu çalışma 2021 yılında dünya üzerinde yaşayan toplam nüfusun yarısından azının (%45,7) demokrasi ortamında yaşadığını ortaya koymaktadır. Oysaki bu oran, 2020 yılında neredeyse nüfusun yarısına tekabül ediyordu (%49,4). Geçen bir yıllık sürede, demokratik ortamda yaşayanların oranında %4 civarındaki azalma oldukça dikkat çekicidir. Diğer taraftan, derginin araştırmasında tam demokrasi (*full democracy*) olarak ifade edilen ülkelerde yaşayan toplam nüfusun dünya nüfusuna oranı ise sadece %6,4'tür. Oysaki bu oran 2020 için %8,4 olarak tespit edilmişti. Sonuçta tüm bu verilerin anlamı, dünya üzerindeki demokrasilerin gerilemekte olduğu, diğer bir ifadeyle, demokratik sistemde düzensizliğin arttığı, sistemin nitelikli bir çıktı üretmekte zorlandığı ve sistemdeki entropinin artma eğilimi gösterdiğidir. Günümüzde ise 2024 yılında ABD başkanlık seçimi sonucunda Trump'ın yeniden başkan olması sonrası sergilediği tutum ve davranışlar, dünyada otoriter eğilimlerin hız kesmeden ve hatta *The Economist*'in 2021 yılında yayınladığından da kötü bir sürecin oluşabileceğini göstermektedir.

Demokraside gerileme kavramı, akademik dünyanın da yakın gündeminde yer almakta; konunun karmaşık olduğu, bu konuda genel kabul gören bir kuram geliştirmenin kolay olmadığı ve fenomeni kuramsal bir bakış açısıyla genelleme yaparak açıklayabilmek için 'deney ve ölçme' alanında ciddi zorluklar bulunduğu ifade edilmektedir (Jee vd., 2021: 754–767). Waldner ve Lust da (2018) bilim insanları arasında bu kavrama yönelik ilgide bir artış olduğunu ancak bu olayı açıklamada hâlâ önemli bir gelişme olmadığını vurgulamakta, zengin ve kapsamlı bir literatüre rağmen demokraside gerilemeyi açıklayacak bir kuramın bulunmadığını iddia etmektedir. Diğer taraftan, Bermeo (2016) ise demokraside gerilemenin çokça kullanıldığını

ancak seyrek olarak analiz edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, günümüzde demokraside gerileme üzerine literatür çalışması yapılırken karşımıza karmaşık ve 'dağınık bir alanın' (*messy field*) bulunduğu ifade edilebilir. Sonuçta akademik dünya ontolojik olarak bu sorunun varlığını kabul ederken, diğer taraftan epistemolojik bir çabanın gerekli olduğunun altını çizmektedir.

Dolayısıyla makalenin temel amacı, günümüzde çok sayıdaki ülkede bir fenomen olarak ortaya çıkan ve hatta ileri, çağdaş ve demokratik olarak betimlenen ülkeler de dâhil etkisini hissettiren demokraside gerilemeyi, kavramsal, kuramsal ve analitik bir bakış açısıyla ele alan bir bakış açısı ortaya koyabilmektir. Bu sebeple bu çalışmada demokraside gerileme kavramı, farklı bir şekilde, aşağıda detayları açıklanan retrodüktif ve sistem yaklaşımıyla ele alınarak incelenmeye çalışılmış, öncelikle demokrasiyi genel bir anlatımın ötesine taşıyarak, demokrasinin belirli bir tanımdan ziyade, sistemsel bir yaklaşımla nasıl ele alınabileceği üzerinde düşünülmüştür. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, demokratik sistem çalışmaya başladıktan sonra demokrasinin düzenli, doğrusal (lineer) bir şekilde ve geriye gitmeden gelişim göstermediği, aksine demokrasinin kararsız bir yapıda olduğu, entropinin etkisiyle oluşan belirsizlik ve düzensiz/kararsız yapı nedeniyle demokratik süreçte dalgalanmalar olabileceği varsayılmıştır.

Tasarlanan sistemin analitik boyutunu daha da derinleştirmek için demokratik sistemle evren arasında analogik bir ilişki kurularak, demokratik sistemin evrene benzer işleyen bir yapısının ve evrendeki gibi demokratik sistemde de entropinin var olduğu, dolayısıyla termodinamiğin ikinci yasasının demokratik sistem için de geçerli olduğu, demokraside gerileme ile entropi arasındaki ilişkinin bir sebep-sonuç ilişkisinden ziyade entropinin demokrasiye içkin bir kavram olduğu ve entropinin demokraside gerilemeyle birlikte arttığı kabul edilmiştir. Çalışmanın 'demokratik sistem' boyutu ise Easton'un (1957) 'politik sistem teorisinden' yararlanılarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu incelemede ifade edilen 'retrodüktif' yaklaşım şu şekildedir:

- Demokrasi 'politik bir sistemdir'.
- Evren de bir 'sistemdir'.
- Demokratik bir sistem 'evren' gibi düşünülebilir.
- Evrende 'entropi' vardır ve dolayısıyla 'düzensizlik' sürekli artmaktadır.
- Demokratik sistemin doğasında da 'entropi'², 'düzensizlik/kararsızlık hali' vardır.
- Evren 'kapalı' bir sistemdir. Evrene dışarıdan bir enerji takviyesiyle düzensizlik halinin kontrolü mümkün değildir.

- Demokratik sistem ise çevresiyle etkileşen, ‘yaşayan/canlı’ bir sistemdir ve dolayısıyla ‘negentropic’³ bir yapıdadır. Demokratik bir sisteme enerji takviyesiyle entropi kontrol edilebilir.
- Demokratik sistemde ‘oluşacak/oluşturulacak’ talep/arz dengesiyle sistemin ‘homeostatik dengesinin’⁴ sağlanması mümkündür.

Bu bağlamda geniş demokrasi literatürü taranarak demokrasinin bileşenleri/temel fonksiyon alanları ortaya çıkarılmış, demokrasi kavramının tek bir bileşene indirgenemeyecek ölçüde kapsamlı bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla demokraside gerilemenin tek ya da birkaç nedene bağlı olarak gelişen bir fenomen olarak açıklanamayacağı, demokraside gerilemenin neden oluştuğuyla ilgili net bir tablo ortaya koyabilmek için demokrasinin tüm fonksiyon alanlarıyla birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği, demokrasinin bileşen/fonksiyon alanlarından birinde yaşanabilecek işlevsel bir bozukluğun dahi demokratik sistemdeki entropinin yükselmesine neden olabileceği varsayılmıştır.

Günümüzde demokraside gerilemenin neden oluştuğuna dair net bir yanıt vermek kolay olmamakla beraber ülkelerdeki demokraside gerilemeyi betimleyebilecek kadar elimizde yeterli somut veri vardır. Özellikle demokratik bir sistemdeki politik aktörlerin davranışları ve ülkelerdeki demokratik kurumların işleyişleri üzerinden hareket edilerek bir ülkedeki demokratik seviyeyle ilgili bazı sonuçlara ulaşılabilmektedir. İktidardaki aktörün tavrı, yaklaşımı, kurumlarla olan ilişkisi ve aldığı kararlar toplumda genel bir algı yaratmaya yeterken, özellikle kurumlardaki geriye gidiş toplum tarafından çok daha zor algılanabilmektedir. Bunun en önemli nedeni, yapıdaki/kurumlardaki değişimin nispeten yavaş, nispeten uzun bir süreçte gerçekleşmesi ve değişimin teknik ve karmaşık olmasıdır. Yine de aktörün yaklaşımı kadar belirgin olmasa da kurumlarda yaşanan demokrasi dışı değişimler, özellikle bağımsız medyanın konuyu kamuoyunun anlayabileceği bir seviyede sunumuyla daha rahat bir şekilde anlaşılabilir hale gelmiştir. Örneğin, demokratik bir sistemde bağımsız/özerk olması gereken kurumların yürütmeye bağımlıymış gibi hareket etmeleri, yargı kurumlarının verdiği siyasi kararlar, ülkedeki adalet mekanizmasının işleyişindeki sorunlar, gelişmiş bir demokrasinin en önemli göstergelerinden ‘hukuk devleti’ ve ‘hukukun üstünlüğü’ kavramlarına yönelik bir fikir vermeye yetmekte ve sonuçta kamuoyu, ülkedeki demokrasinin işleyişiyle ilgili bir kanaatte bulunabilmektedir.

Bu bağlamda, bağımsız olmadıkları, yönlendirildikleri iddia edilse de derecelendirme kuruluşları eliyle çok sayıda vakanın kullanıldığı (*Large-N*)

niceliksel çalışmalar, demokraside gerilemenin ülkelerde somut bir şekilde olduğunu net bir şekilde ortaya koyabilmekte ve bu konuda çalışan akademisyenlerin ilgisini çekmektedir. Ancak buradaki temel problem, bu verilerin demokraside neden bir gerilemenin oluştuğuyla ilgili fikir vermekten ziyade sadece dönemsel olgusal tespitlerde bulunulmasına yardım ederek, tümevarımsal çalışmalarla bu gerilemenin ‘nasıl’ oluştuğuna ilişkin sorulara yanıt vermesidir. Oysaki asıl üzerinde düşünülmesi gereken demokrasideki gerilemenin ‘neden/niçin’ kaynaklandığını ortaya çıkarmaktır. Ancak, öncelikle akademik dünyada demokraside gerileme kavramını çeşitli yönleriyle inceleyen akademisyenlerin çalışmalarına kısaca göz atmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Literatürde Demokraside Gerileme Kavramı

Tilly (2011: xi) demokraside düzensizliği ve kararsızlığı (entropiyi çağrıştıran) vurgularcasına demokratikleşmeyi, tamamlanamayan ve her zaman geri çevrilme riski olan dinamik bir süreç olarak nitelemekte ve zıt yönde hareket eden, yakından ilişkili süreçlerin buna neden olduğunu ifade etmektedir. Tilly, sürecin tarihi bir perspektiften incelendiğinde demokratik ve demokratik olmayan rejimlerin çok farklı çekişme repertuarları sergilediklerini, bu repertuarların bir rejimin demokratik olup olmadığını saptamaya yaradığını belirtmektedir. Ayrıca demokratikleşme ve demokraside gerilemenin olduğu dönemlerde bu repertuarlarda da çarpıcı değişimlerin ortaya çıktığının altını çizmektedir.

Waldner ve Lust (2018) demokraside gerilemeyi, askerî darbelerin arzu edilmediği bir ortamda, görevdekilerin rekabeti, katılımı ve hesap verilebilirliği örseleyerek mevcut güç dengesini geçici bir süre de olsa kendi lehlerine çevirme çabasının bir sonucu olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla Waldner ve Last, demokraside gerilemenin asıl sebebinin demokratik sistem içinde karar verici konumundaki aktörlerin davranışlarının sonucu olduğunu belirtmektedir.

Bu bağlamda Hett (2019), Hitler’in yükselişi ve Weimar Cumhuriyeti’nin çöküşünü incelediği çalışmasında, Nazilerin Weimar Cumhuriyeti’nden ‘sistem’ diye bahsettiklerini, bu şekilde sisteme yönelik olarak toplumda bir küçümseme oluşturarak, tam da bu zamanda ortaya çıkan bir aktörün Almanya’yı bu girdaptan çıkarabileceği inancını yerleştirmek istediklerini ifade etmektedir. Hett’e göre, Hitler’in hedefi en başından beri buydu ve bu inancı herkese kabul ettiremese de kendisini iktidara götürecektir ve iktidarda tutacak yeteri kadar Almanı ikna etmeyi başardı. Demokratik sistemde aktör

kaynaklı bir bozulma, beraberinde yapı kaynaklı bir bozukluk ve toplumsal taleplere karşılık üretemeyen sistemsel sorunlar kümesi oluşturmaktadır.

Haggard ve Kaufman (2021) ise sosyal ayrışma ve rejimin fonksiyonunu yitirmesiyle, elit ve kitlesel kutuplaşma geleneğine vurgu yaparak bu iki hattın kutuplaşma noktasında birleştiğini, dolayısıyla kutuplaşmanın demokraside gerilemenin başlangıç noktası olduğunu ifade etmektedir. Haggard ve Kaufman, sürece aktör odaklı bir yaklaşımla bakarak, gerilemenin özünde 'çoğunlukçu' bir demokrasi anlayışının olduğunu belirterek, demokraside gerilemenin tedrici olarak gelişen bir süreç olduğunu, bu süreçte demokratik kurumların, normların ve kuralların işlevini yitirdiğini, kuvvetler ayrılığının çöktüğünü, sivil özgürlüklerde ve politik haklarda geriye gidiş olduğunu ve seçimlerin adil ve özgür yapılmasında sorunların yaşandığının altını çizmişlerdir.

Bermeo (2016) da yürütmenin ön plana çıkarılması, güçlü görünmesi ve seçimlerin stratejik manipölasyonuna vurgu yaparak, demokraside gerilemenin demokrasi sürecinde bir yavaşlama anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bermeo, gerileme hızının düşük olduğu durumlarda rejimin hibrid bir rejime kaydığını ve özellikle kurumlardaki gerilemenin hızının yüksek olduğu durumlarda ise rejimin otoriterleştiğini belirtmektedir. Bermeo'ya göre demokraside gerileme bir maskeleye altında da gerçekleşebilir ve bu süreç elit odaklıdır.

Bakke ve Sitter (2020) demokratikleşme ve demokraside gerilemenin açık uçlu süreçler olduğunu belirterek, demokraside gerilemede sürecin rejim değişikliğine evrilebileceği gibi evrilmeyebileceğini de belirtmiştir. Bakke ve Sitter, liberal demokrasinin politik haklar, serbest seçimler ve hukukun üstünlüğü kavramlarından birinde erozyon başladığında gerileme başladığını, bu manada demokraside gerilemeyi, demokrasinin temel kurallarının altının yönetenler tarafından bilinçli şekilde oyulması olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla Bakke ve Sitter de demokraside gerileme sürecinin aktör odaklı bir süreç olduğunu öne sürmüşlerdir.

Norris (2011) ise yaygın görüşün aksine, siyasi sisteme verilen kamu desteğinin, yerleşik demokrasiler de dâhil olmak üzere dünya genelindeki pek çok ülkede tutarlı bir şekilde azalmadığını, milliyetçiliğin ulus devletle özdeşleşmeyi sürdürdüğünü, hükümete olan güvenin de aynı oranda azalmadığını ancak otoritelere verilen halk desteğinin ülkelere göre değişiklik gösterdiğini, dalgalandığını ifade etmektedir. Kendisi, özellikle

Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa’da meşruiyet kriziyle ilgili yaygın endişelere rağmen, kamuoyundaki uzun vadeli eğilimlerin izlenmesiyle elde edilen mevcut kanıtların ise, siyasi sistem ve onun bileşenlerine yönelik sistematik ve tutarlı bir destek kaybının olmadığını gösterdiğini ve bu toplumlarda siyasi kurumlara olan güvenin genellikle yıllar içinde artarak/azalarak dalgalı bir seyir izlediğini ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle Norris, demokrasiye olan ilginin azalmadığını ancak demokrasinin düzenli bir gelişim göstermediğini, dalgalı bir süreç yaşadığını ifade etmektedir. Norris’e göre demokraside gerileme/açığı -kendisi ‘*democratic deficit*’ olarak ifade etmektedir- en makul biçimde, bu olgunun artan kamu beklentisiyle, olumsuz haberler ve/veya başarısız hükümet performansının bir kombinasyonu şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla Norris, demokraside gerilemenin bir sistem sorunu olduğunu vurgulamakta ve özellikle de yıllara bağlı olarak halkın desteğinde yaşanan artma veya azalmayla birlikte sistemdeki entropinin varlığına işaret etmektedir.

Demokratik sistemdeki dalgalanmayla ilgili olarak Welzel, vd. (2016), konuya demokratik kurumlar noktasından yaklaşarak demokratik kurumların, genelde rejim karakteristikleri olarak, dayanıklı olacak şekilde inşa edildiklerini, dolayısıyla rejim değişikliklerinin nadir olması gerektiğini ifade etmekte ve bazı ülkelerin kurulduklarından beri bir rejim problemi yaşamadıklarının altını çizmektedir. Yine yazarlara göre, bu tür değişikliklerin nispeten sık olduğu ülkelerde dahi demokratik bir süreçte, bir ya da iki defadan fazla bir değişim nadiren görülmektedir. Değişim gerçekleştiğinde ise ülkede toplumun tüm kurumsal yapısı hızla yeniden şekillendirilmektedir. Welzel, vd. (2016: 464), demokrasiye doğru veya demokrasiden uzaklaşılan şeyin tam da bu olduğunu belirtmekte ve şunu ifade etmektedirler: “Onlarca yıllık istikrardan sonra ülkeler demokrasi düzeylerinde aniden sert değişimler yaşarlar”. Yazarların bu değerlendirmesi özetle, demokratik sistemdeki entropinin varlığına işaret etmekte ve genel olarak demokraside gerilemenin ne olduğunu tarif etmektedir.

Sonuçta, literatürde akademisyenlerin genelde demokraside gerilemeyle ilgili işaret ettikleri hususlar şu şekilde özetlenebilir;

- Akademisyenler, dünya üzerindeki demokrasilerde bir gerilemenin var olduğu, ancak bu olgunun tam olarak ölçülebilir olmadığı ve açıklanamadığı konusunda hemfikir gözükmektedir.
- Bazı akademisyenler demokrasinin doğasında geriye doğru gitme eğilimi olduğunu ifade etmekte ve dolayısıyla üstü kapalı olarak demokratik sistemde de entropinin varlığını işaret etmektedir.

- Bazı akademisyenler ise demokratik sistemdeki karar vericilerin demokratik gerilemede etkili olduğunu düşünmekte ve “bir aktörün varlığını” işaret etmektedir.
- Bazı akademisyenler en önemli sebep olarak “kutuplaşma” ve “çoğunlukçu demokrasi anlayışını” göstermektedir.
- Bazı akademisyenler demokratik sistemdeki kurumların önemine vurgu yaparak, kurumlardaki gerilemenin rejimi otoriterleştirdiğine vurgu yapmaktadır.
- Bazı akademisyenler ise demokraside gerilemenin bir sistem sorunu olduğunu belirtmektedir.

Tüm bu kritik hususlar demokraside gerilemeye neden olabilecek hususlar olarak kabul edilmekle birlikte, asıl problem demokrasideki gerilemenin neden oluştuğunun analitik bir yaklaşımla açıklanamamasıdır. Ülkelerin demokratik gelişim süreçlerinde çeşitli inişler, çıkışlar ve bu bağlamda bazı akademisyenler tarafından ifade edilen demokrasideki düzensizlik hali, demokrasiye, demokratik sisteme içkin bir kavram olarak görünmektedir.

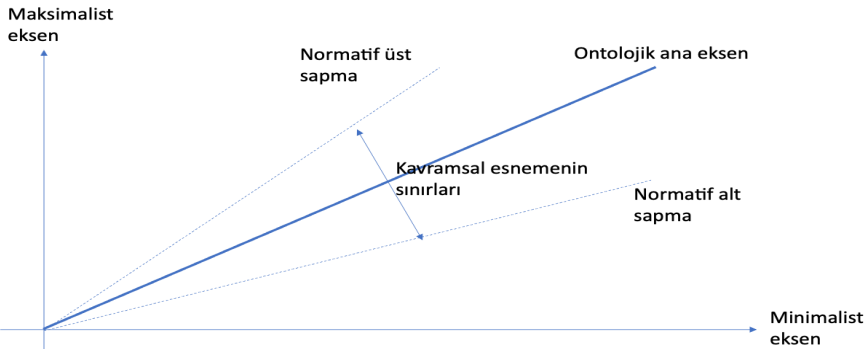
Yıllar önce demokrasiyi bir sistem yaklaşımıyla incelemeye çalışan Almond ve Verba (1963), demokrasi için nasıl bir kültürel yapının gerekli olduğu sorusuna yanıt aramış ve bunu karşılaştırmalı bir bakış açısıyla beş ülke (ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika) üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Almond ve Verba, ilk iki ülkeyi istikrarlı bir demokrasiye örnek ülkeler olarak gösterirken, kalan üç ülkeyi ise bu anlamda problem yaşayan ülkeler olarak düşünmüşlerdi. Bir anlamda bu çalışmayla, ABD ve İngiltere örneğinden hareketle, Anglo-Amerikan siyasi kültürü istikrarlı ve demokratik bir yönetim yapısı için ideal bir siyasi kültür olarak gösterilirken, diğer üç ülke demokrasinin gerilediği ülkeler olarak belirtilmiş ve aradaki fark siyasi kültür ve eğilimler açısından ampirik olarak incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştı. Bu çalışmadan yıllar sonra ise demokrasi ile demokraside gerileme arasındaki ilişkiyi somut olarak göstermek bakımından, ‘hukukun üstünlüğü’ (*rule of law*) konusunda, *World Justice Project*’in, 2021 yılı için yaptığı bir derecelendirmede; ABD 27’nci, İngiltere 16’nci, Almanya 5’inci, İtalya 34’üncü ve Meksika 113’üncü sırada gösterilmiştir (WJP, 2021: 22). Görüldüğü gibi, Almond ve Verba’nın çalışmasında örnek olarak gösterilen ülkelerin demokrasisinde ciddi bir gerilemenin meydana gelmiştir. Bu durum bize günümüzde demokraside gerilemenin her ülkenin başına gelebileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda, mevcut demokraside gerileme literatürü demokrasideki gerilemeyi, aktör davranışlarına, toplumsal taleplere karşılık veremeyen

sistemsal sonuçlara, çoğunlukçu anlayışa, kuvvetler ayrılığının çökmesine, yürütmenin ön plana çıkmasına, yapısal sorunlara ve tüm kurumsal yapının değişmesi gibi somut olgulara bağlamaya çalışmakta, ancak bu çabada demokrasi ve demokraside gerileme arasındaki ilişkide sistemsal bir problemin varlığı net olarak görülmemektedir. Bu sebeple, demokraside gerilemeyi daha net bir şekilde kavramlaştırabilmek ve özellikle gerilemenin neden oluştuğunu anlayabilmek için öncelikle bir demokratik sistem tasarımına ihtiyaç duyulmaktadır. Demokratik bir sistem tasarımı yapabilmek için de demokrasi kavramını iyi anlamak gerekmektedir.

Demokrasi Kavramı

Demokrasi kuramı, Atina demokrasisinden itibaren günümüze kadar uzanan süreçte şekillenen oldukça kapsamlı kuramsal bir altyapıya sahiptir. Literatürde demokrasi üzerine, demokrasinin normatif yönüyle ilgili, diğer bir ifadeyle, kavramın sahip olması gereken ‘ideal nitelikler ve prensipler’ hakkında yapılan çalışmaların daha yoğun olduğu göze çarparken, demokrasinin ontolojik yönü üzerinde de tartışmanın önemli olduğu ve ontolojik boyutun da demokrasinin özünde ‘var’ olan bir şey olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla her ikisi üzerine de yoğunlaşarak, demokraside gerilemeyi kavramlaştırabilmek için öncelikle demokratik bir sistemin doğru olarak betimlenmesine ihtiyaç vardır. Ancak bu betimleme yapılırken, Şekil 1’de gösterildiği gibi bir ontolojik ana eksen etrafında bu kavramlaştırmanın yapılmasının ve bu kavramlaştırmanın normatif sınırlar içinde olmasının -Sartori’nin (1970) ifade ettiği şekilde aşırı kavramsal esnemeye neden olmamak bakımından- önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, demokratik sistem kavramlaştırılırken maksadın, demokrasi gibi binlerce yıllık makro seviyeli bir kurama alternatif bir kuram geliştirmek olmadığının da özellikle altını çizmek gerekmektedir. Maksat demokraside gerileme kavramını anlamaya yetecek ölçekte bir çerçeve oluşturmaktır.

Şekil 1. Kavramsal Esnemenin Sınırları (Süngü, 2025: 42)

Özetle bu çalışmada demokrasinin hem ontolojik hem de normatif yönlerine odaklanmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımın demokratik sistem tasarımıyla ilgili bir çerçeve oluşturulmamıza olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü bu araştırmadaki en kritik bölüm, demokraside gerilemenin ifade edilmesine olanak sağlayacak şekilde bir demokratik sistem tasarımının oluşturulmasıdır. Bu nedenle, Sartori'nin (1970) ifadesiyle, bir "cat-dog" yaratmaktan ziyade önce demokrasiyi kavramlaştıran siyaset bilimcilerin yaklaşımlarından yararlanarak demokratik sistemin temel bileşenlerini belirlemek daha uygun olacaktır.

Demokrasi özü itibarıyla halkın yönetimidir. Aristoteles'in *Politika*'daki anlatımıyla demokrasi birdenbire ortaya çıkmış bir yönetim biçimi değildir. Demokrasiler, Aristoteles'in ifadesiyle, halkın isyanıyla doğmuş bir rejim türüdür. Dolayısıyla demokrasiyi biraz önce ifade edilen o hat boyunca ele alırken, değişmeyen kilit kavram olan 'halk' ı daima hatırdta tutmak gerekmektedir. Kök bir kavram olarak ele aldığımızda, demokrasi halkla ilgili bir kavramdır ve ister maksimalist ister minimalist bir yaklaşımla ele alınsın, merkezinde 'halk' yer almaktadır. Nitekim bu çalışmada da demokrasiyle demokraside gerileme arasındaki ilişkinin niteliği araştırılırken 'halk' kavramı özellikle dikkate alınacaktır. Yukarıda açıklanan demokraside gerileme literatüründe en önemli eksiklik demokrasi ile halk arasındaki ilişkinin analitik olarak yeterince ortaya konulamamasıdır. Diğer taraftan, demokrasinin ontolojik ve normatif yönleri incelenirken -yukarıda da ifade edildiği gibi- çok sayıda okul ve paradigmanın varlığından bahsedilmiştir. Bu çalışmada, tek bir kurama bağlı kalınmadan, özellikle Dahl (1972), Habermas (2023), Mouffe (2019), O'Donnell (1994), Lijphart (2014), Pateman (1976), Popper (2005), Przeworski (1995), Rawls (2020), Schumpeter (2021), Sartori (1987) ve Tilly (2011) gibi siyaset bilimcilerin kuramsal çalışmalarının senteziyle ve sistem teorisi yaklaşımıyla demokraside gerilemenin kavramlaştırılmasına olanak sağlayacak bir demokratik sistemin betimlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda, demokrasinin ontolojik ve normatif yönlerini incelerken bir yöntem çerçevesinde hareket etmenin faydalı olacağı düşüncesinden hareketle, Rosenthal'ın (2019) da ifade ettiği gibi ontolojik varsayımlar normatif varsayımlarla aynı değildir. Ontoloji, siyasal dünyanın 'nasıl' yapılandırılması gerektiğinden ziyade 'ne' olduğuna dair bir yorum sunarken, aynı zamanda ontolojik varsayımların normatif araştırmalar üzerinde önemli bir etkisi de vardır. Öncelikle bir ontolojik ana hat belirlemek ve bu ana hat ekseninde normatif üst ve alt sınırları belirleyerek, kavramsal

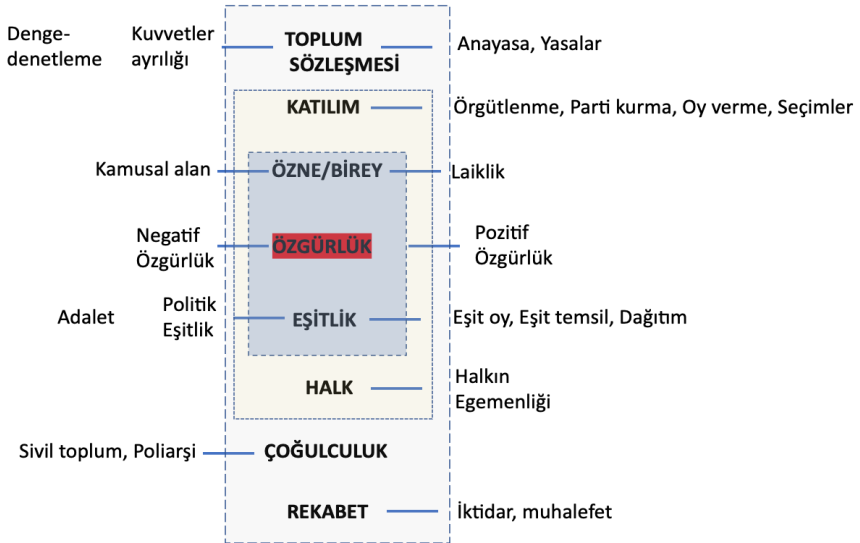
bir esnemeye sebep olmayacak şekilde hareket etmek uygun olacaktır. Bu şekildeki bir yaklaşımın demokratik bir sistemin ‘nasıl’ olması gerektiğiyle ilgili temel parametrelerin de doğru bir şekilde belirlenmesine yardım edeceği düşünülmüştür.

Yine de akla bir demokratik sistem tasarımının ortaya çıkarılmasından ziyade literatürde yer alan ve Tablo 1’de açıklanan demokrasi modellerinden birinin seçilip referans alınabileceğiyle ilgili bir düşünce de gelebilir. Tablo 1’de karşılarında kuramcılarıyla birlikte gösterilen her bir model/tipoloji, bir sistem tasarımından çok ideal olduğu düşünülen bir ya da birkaç kavramdan yola çıkarak bir demokratik tasarım ortaya koymaya çalışmaktadır. Örneğin Schumpeter (2021), normatif bir yaklaşımla, yöntemsel/*procedural* (demokratik metot), kurumsal pratikler seti, serbest seçimler ve profesyonel politikacılar gibi kavramları öne çıkararak, serbest/adil seçimler, elitist bir yaklaşım ve minimalist demokrasi tanımı sunarken; Rawls (1999), politik eşitlik, özgürlük, adalet gibi demokrasinin ontolojik boyutuyla, anayasal demokrasi kurumları, eşit hak dağıtımı gibi normatif boyutunun bir senteziyle, özgürlükçü, politik eşitliği ve adalet /hakkaniyeti esas alan bir demokrasi tanımı sunmaktadır. Tilly (2007) ise çekişme, dinamizm, entropi (demokratikleşmenin geri çevrimi) gibi ontolojik boyutla birlikte genişlik, eşitlik, koruma, karşılıklı bağlayıcı istişare gibi normatif bileşenleri sentezleyerek, entropinin var olduğu çekişmeli siyasetin tanımını ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi her modelin dayandığı bir temel vardır ve bu farklı temeller tek başına bütüncül bir sistem tasarımı oluşturmamaktadır.

İŞARET EDİLEN DEMOKRASİ MODELİ	KURAMCILARI
Liberal demokrasi	Locke (2018), Jefferson (1787), Bentham (2000), Mill (2019), Rawls (2020)
Çoğulcu demokrasi	Dahl (1972), Lijphart (2014), Touraine (2004)
Oydaşmacı demokrasi	Lijphart (2014)
Müzakereci demokrasi	Habermas (2017, 2023)
Katılımcı demokrasi	Pateman (1976)
Seçimli demokrasi	Schumpeter (2021), Popper (2005), Przeworski (1995), Huntington (1991)
Radikal demokrasi	Tilly (2011), Mouffe (2019)
Demokratik elitizm	Sartori (1987)
Politik demokrasi	Sartori (1987)
“Delegasyoncu demokrasi (<i>Delegative democracy</i>)”	O’Donnell (1994)
Medisonian demokrasi	Madison (1787)
Sosyal demokrasi	Tocqueville (2019)
Doğrudan demokrasi	Aristo (2015), Rousseau (2006)

Tablo 1. Demokrasinin Ontolojik ve Normatif Yaklaşımlardan Çıkan Sonuçları (Süngü, 2025: 50- 51)

Bu sebeple, daha önce de ifade edildiği gibi, yukarıdaki tüm tipolojilerin senteziyle oluşturulacak bir demokratik sistem tasarımına ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Dahl da (2006: 1) bu noktaya dikkat çekerek “tek demokrasi kuramının olmadığını, sadece demokrasi kuramlarının olduğunu” vurgulamaktadır. Aslında Dahl’ın bu tespiti akla Easton’un (1957) politik sistemlerin analiziyle ilgili yaklaşımını getirmektedir. Easton politik sistemin bazı özellikleri üzerinde düşünürken, politik bir hayatın oluşumunda etkili olan her bir parçayı dikkate alarak politik yaşamın anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Easton’a göre, siyasi partiler, çıkar grupları, hükümetler ve oy verme davranışları gibi politik kurumların çalışma şekilleri/pratikleri incelenerek bir sonuca ulaşılabilir. Dolayısıyla benzer bir yaklaşım demokrasi için de uygulanabilir. Demokrasi kavramı da halkla, halkın yönetimiyle ilgili her parça dikkate alınarak, diğer bir ifadeyle, demokrasiyi ‘demokratik bir sistem tasarımı’ içinde anlamaya çalışarak ve demokraside gerileme kavramı üzerinden ele alınarak incelenebilir. Bu sebeple, Easton’un politik sistem tasarımı referans alınarak, daha bütüncül bir demokratik sistem tasarlanabilir. Böyle bir yaklaşımla sistemin hem bütüncül ve analitik olarak hem de büyük demokrasi kuramcılarının ortaya koydukları farklı tipolojilerle çelişmeyecek, aksine farklı düşünce okullarının ortaya koydukları kavramlardan yararlanılarak oluşturulması sağlanabilecektir.

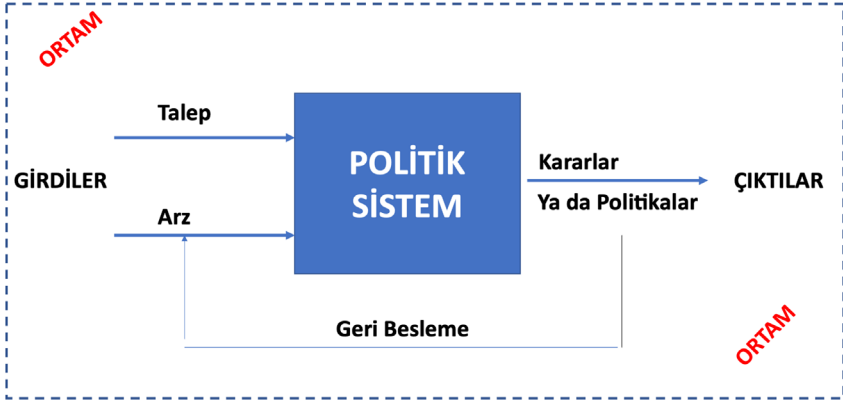
Şekil 2. Değişik Boyutlarıyla Rafine Edilmiş Demokrasi Kavramının Bileşenleri/ Fonksiyon Alanları (Süngü, 2025: 55)

Şekil 2 bu çabanın bir ürünüdür ve demokrasi kavramını düz bir tanımla kelimelere indirgeme gayretinden farklı olarak, değişik bileşenler/fonksiyon alanlarıyla bir sistem oluşturma çabasına yöneliktir. Dolayısıyla demokrasi -Sartori'nin (1987) de belirttiği gibi- birkaç kelimeyle ifade edilebilecek bir kavram değildir. Ayrıca dünya üzerinde belirli bir ülke de bu anlamda bir referans noktası olarak gösterilmemelidir. Demokrasi kavramı, özünde 'özgürlük' olmakla beraber, sadece birkaç değişkene indirgenemeyecek ölçüde kapsamlı bir kavramdır. Şekil 2 bir demokratik sistemde yer alması gereken ve bir bütün olarak sistemin işlemlerini sağlayacak temel bileşenleri/fonksiyon alanlarını göstermektedir. Bu bileşen/fonksiyon alanlarının oluşturduğu bir sistemde, bu alanlarından birinde oluşabilecek bir aksaklık ya da işlevsel bir bozukluk sistemdeki entropiyi artırmaya yetecektir.

Sistem Olarak Demokrasi ve Demokraside Gerileme

Yukarıda açıklanan demokrasi kavramının içeriği ve sistemsel açıklamasıyla Easton'ın (1957) politik sistem tasarımıyla ilgili yaklaşımlarının uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Çünkü her biri farklı işleve sahip olmakla beraber bu alanlar Easton'un politik sistem tasarımıyla ifade edildiği biçimde, sistem içinde birbirleriyle sürekli iletişim halinde olup birbirlerini beslemekte ve aynı zamanda sistemin etrafındaki çevre/halk/toplumla da etkileşmektedir. Bu bağlamda, Easton (1957), politik sistemi Şekil 3'teki gibi betimlerken politik sistemi açık, çevresiyle etkileşen, dinamik bir şekilde kavramsallaştırmıştır. Bu tasarıma göre politik sistem sürekli kararlı bir yapıda, dengede kalmaz. Çünkü sistem, çevresel etkilerden beslenen talepler ve bu taleplere karşılık siyasal sistemin üyelerinin sisteme yönelik tutumlarından oluşan destekler/arzlar çerçevesinde oluşan girdilerle beslenmektedir. Bu girdilerle birlikte politik sistem içindeki karar vericilerin verdikleri kararlar ve ürettikleri politikalar sistemin çıktılarını olarak sistemdeki yerini almaktadır. Sistem bir döngü içinde, oluşan çıktıların geri beslemesiyle çevreden kaynaklanan girdilerin yeni nitelikler kazanarak sisteme tekrar girdi olarak dönmesiyle dinamik yapısını sürdürür. Dolayısıyla bir politik sistem evrendeki gibi kapalı bir sistem özelliği taşımamaktadır.

POLİTİK SİSTEM YA DA SÜREÇ

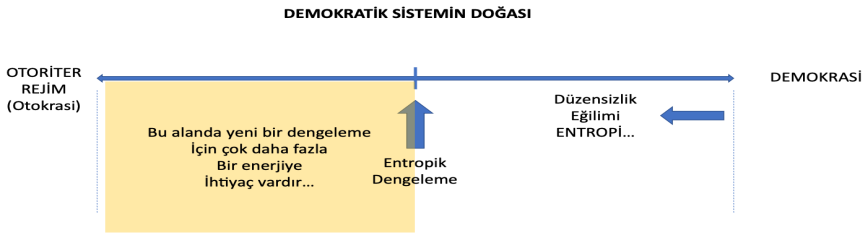
Şekil 3. Politik Sistem ya da Süreç (Easton, 1957: 384)

Easton, politik bir sistemin unsurlarını belirlerken, bir makinenin çevirimine benzer bir tasarım yapmıştır. Bu tasarımda çevre, sistem ve bu sistemin sınırları vardır. Easton, politik sistemin bazı özellikleri üzerinde düşünürken, politik bir hayatın oluşumunda etkili olan her bir parçayı dikkate alarak politik yaşamın anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Bu parçalar değişik fonksiyonlar icra etmekle birlikte tıpkı bir makinenin yani bütünü işleyen farklı parçaları gibi bir işleve sahiptir. Tüm bu parçalar birbiriyle ilişki içindedir ve birbiriyle uyum içinde çalışmalıdır ki sistem verimli bir şekilde çalışabilsin. Easton’a göre siyasi partiler, çıkar grupları, hükümetler ve oy verme davranışları gibi politik kurumların çalışma şekilleri/pratikleri incelenerek politik sistemin çalışma şekliyle ilgili bir sonuca ulaşılabilir. Dolayısıyla bir politik sistemin verimli bir şekilde işlemesi için girdiler ve sürece odaklanmak gerekmektedir. Bir sistemin ürettiği çıktılar, girdilerin süreç tarafından dönüştürülmüş şekli olarak da ifade edilebilir. Ancak Şekil 3’te de görüleceği gibi sistem sürekli kendisini besleyecek, diğer bir ifadeyle kendini geliştirecek, rehabilite edecek şekilde tasarlanmıştır.

Diğer taraftan, Easton’un Şekil 3’teki tasarımı, fiziksel bir sistemdeki düzensizliğin bir ölçüsünü tanımlayan entropi kavramıyla da uyum içindedir. Yüksek derecedeki entropi yüksek bir düzensizlik durumu ile ilişkilidir. Tersine, düşük entropi ise daha organize bir durumu ve düşük düzeyde düzensizliği ifade eder. Termodinamiğin ikinci yasasına göre dışarıdan enerji verilmediği sürece entropi sürekli artar, hiç azalmaz. Evren kapalı bir sistem olduğundan dolayı, dışarıdan bir enerji takviyesiyle evrende var olan düzensizliği kontrol

etmek mümkün değildir. Oysaki Easton'un politik sistem tasarımı politik sistem dış etkilere açık bir yapıda olduğu için sistem içinde oluşacak entropiyi kontrol etmek mümkündür. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki demokratik bir sistem içinde var olan entropi ölçülebilir bir olgu değildir. Çünkü entropi 'sistem' olarak adlandırılan yapıların doğasında var olan, sistemle birlikte yaşayan, hissedilebilen bir olgudur ve kendisini süreçte yaşanan gerilimler ve çıktının kalitesiyle belli etmektedir. Dolayısıyla, tekrar etmek gerekirse, demokraside ontolojik olarak var olan düzensizlik hali ve kararsız yapı entropinin bir sonucudur. Nitekim çevresel talepler ve sistem içindeki karar verici aktörlerin destekleriyle oluşan girdinin etkisiyle demokratik bir sistemdeki düzensizlik kontrol edilebilir. Easton da bu durumu, sisteme sürekli girdi sağlanmasıyla entropi durumundan uzaklaşılabileceğini, aksi takdirde sistemin işlemeyeceği şeklinde ifade etmiştir. Bundan dolayı Easton'un tasarladığı sistemin *negentropic* bir yapıda olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda, demokratik bir sistem tasarımı için de benzer bir yaklaşımla hareket edilebileceği düşünülmektedir. Easton, bu tasarımıyla politik bir sistemde sürekli bir denge ve kararlılık halinin olamayacağını vurgularken, yukarıda da ifade edildiği şekilde, demokrasinin ontolojik olarak bir düzensizlik eğilimi taşıması, demokratik bir sistemin de sürekli kararlı bir şekilde bulunamayacağı sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla demokratik sistem negentropic bir yapıdadır.

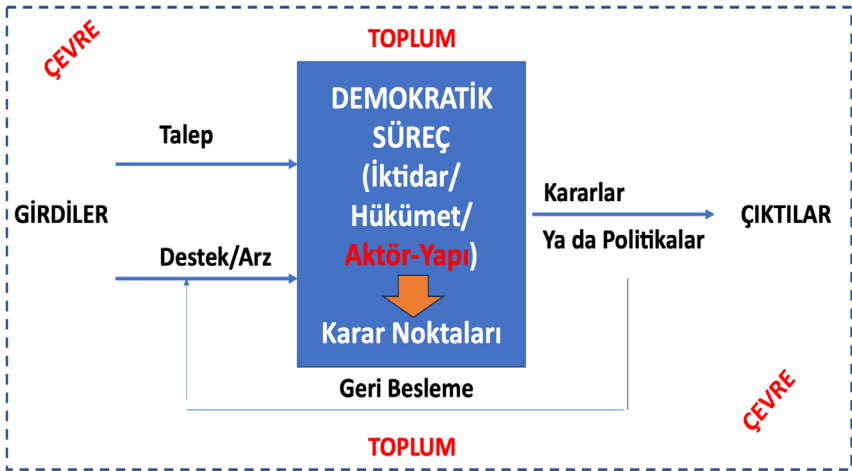

Şekil 4. Demokratik Sistemin Doğası (Süngü, 2025: 62)

Şekil 4'te bu anlamda demokratik bir sistemin doğası modellenmiştir. Birbirine zıt iki rejim şekli olarak sürecin bir ucunda demokrasi, diğer ucunda ise demokrasiyle tam zıt tiranlık/ otokrasi olduğu düşünüldüğünde,⁵ demokrasi doğası nedeniyle kararlı bir yapıda değildir ve sürekli bir enerji takviyesi olmadıkça otoriter bir rejime doğru evrilme riski taşımaktadır.

Bu özelliği, ontolojik olarak sürekli var olan entropinin ve demokrasi kavramının sistemsel bir özelliğinin sonucudur. Bu bağlamda, demokratik sistemin doğası Easton'un politik sistem yaklaşımıyla da uyum içerisindedir. Demokratik sistemin özünde var olan düzensizlik durumu, demokratik bir sistemin dışarıdan sürekli girdilerle beslenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Aksi takdirde sistem, sürekli entropisi artan kapalı bir sistem haline dönüşeceğinden ve entropisi azalmadan artmaya devam edeceğinden verimli çalışamayacak ve kendisinden üretmesi beklenen kaliteli çıktıyı üretemeyecektir.

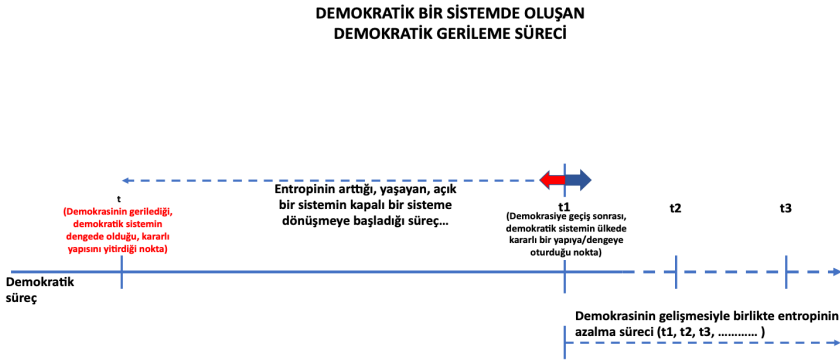
DEMOKRATİK SİSTEM YA DA SÜREÇ

Şekil 5. Demokratik Sistemin Yapısı (Süngü, 2025: 63)

Şekil 5'te Easton'un politik sisteminin yapısından esinlenerek oluşturulan demokratik bir sistemin işleyişi gösterilmektedir. Bu tasarım, mevcut literatürün demokraside gerilemenin analitik bir şekilde açıklayamadığı demokraside gerileme olgusunu demokratik sistem tasarımı çerçevesinde açıklamaya da yardımcı olacaktır. Buna göre, demokratik sistem de girdi, süreç ve çıktı bölümlerinden oluşan bir yapı/çevrim sergilemektedir. Demokratik sistem de işleyen bir makine gibi girdilerle kararlı yapısını muhafaza edebilmektedir. Özellikle demokratik sistemin çevreden, toplumdan gelen talep doğrultusunda politik kurumlar (yapı) ve siyasetin karar verici aktörleri tarafından üretilen politikalar ve verilecek kararlardan etkileneceğini ifade etmek gerekmektedir. Bu politika ve kararların sonuçları sistemi besleyecek girdilerin kalitesi için de oldukça

önemlidir. Çünkü girdiler ne kadar kaliteli olursa çıktı da o denli kaliteli olacaktır. Bunun demokrasi kavramı için anlamı ise demokratik sistemin her ülke için aynı standartlarda çalışamayacağı ve demokratik kalitenin her ülke için farklı noktalarda bulunacağıdır. Çünkü ülkelerin demokratik sistemlerinde, demokratik bir standardın kalitesini yükselten parametreler açık şekilde belli olmakla birlikte, standart bir girdi kalitesinden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla demokrasiyle idare edildiği ifade edilen ülkeler kendi demokratik sistemlerinde var olan entropinin seviyesine göre t_1 , t_2 ve t_3 gibi farklı farklı noktalarda bulunabilirler.

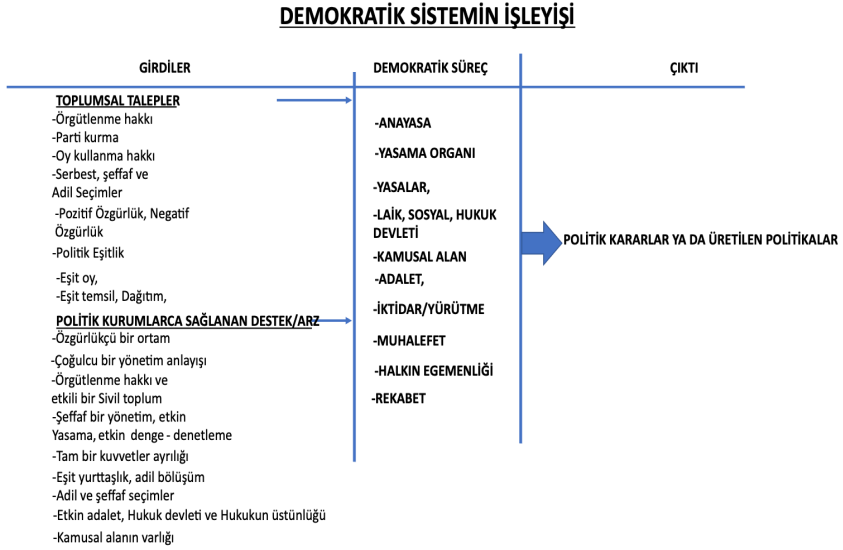

Şekil 6. Demokratik Bir Sistemde Oluşan Demokraside gerileme Süreci (Süngü, 2025: 64)

Şekil 6'da bu durum betimlenmektedir. Demokratik bir süreçte bir ülke demokrasiye geçişle birlikte sürekli kararlı bir demokrasi sergileyemez. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ülke bu süreçte kendi demokratik sisteminin ürettiği çıktılar doğrultusunda farklı farklı noktalarda bulunabilir. Örneğin şekildeki gibi ülke demokrasiye geçiş sonrası kararlı bir yapıya, dengeye ulaşp demokrasisini oturtmayı müteakip t_2 'ye, t_3 'e kadar ilerleyebilir. Ancak zaman içinde, ulaştığı demokratik niteliklerinin bir kısmını çeşitli nedenlerle kaybederek tekrar t_2 'ye, t_1 'e ve hatta t_1 'in de gerisine düşerek kararlı yapısını yitirebilir. Çünkü bir ülke demokratik sistemindeki bu entropiyi yönetme/azaltma becerisini gösterebildiği, homeostatik dengeyi sağlayabildiği ölçüde demokratik standartlarını yükseltebilmektedir.

Şekil 2'de betimlenen 'Değişik Boyutlarıyla Rafine Edilmiş Demokrasi Kavramının Temel Bileşenleri/Fonksiyon Alanları' da dikkate alınarak demokraside gerilemenin daha kapsamlı anlaşılmasına yardım edecek

demokratik sistem tasarımının detaylandırılmış biçimi Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Demokratik Sistemin İşleyişi (Süngü, 2025: 65)

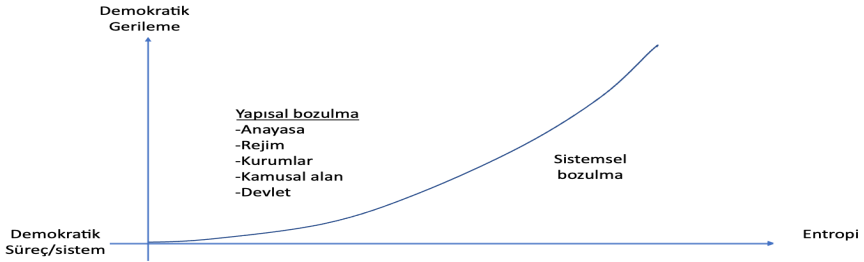
Easton (1965) da siyaseti toplum için değerli olan şeylerin bir otorite tarafından tahsisi işlemi olarak ifade etmektedir. Şekil 7’de de görüldüğü üzere siyaset demokratik süreç içinde gerçekleşeceğinden, sistemin süreç kısmı da en az girdi kadar önemli olacaktır. Çünkü süreç kısmında konuşlanan yapı ve aktörler aldıkları kararlar ve ürettikleri politikalarla talep-arz dengesini, çıktının niteliğini, dolayısıyla demokratik sistemin işleyişini, kararlı yapısının muhafazasını sağlayacaklardır. Aktör ve yapı arasında yaşanacak gerilim/çatışma ise siyaseti, demokratik bir sistemdeki sürecin işleyişini olumsuz olarak etkileyecektir.

Norris’e göre demokraside gerileme, politik bir sistemin girdi tarafında yaşanan talep (toplumun beklentileri) ve arz/destek (iktidarın, hükümetin bu beklentileri karşılayamayacak düzeydeki performansı) arasındaki farktır. Dolayısıyla bu değerlendirme demokratik sistemin çevreyle/toplumla etkileşiminin ne ölçüde önemli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Daha önce de ifade edildiği gibi çevre/toplum, demokratik sistem için talepler oluşturur ve sisteme girdi sağlar. Sistemin bu talepler doğrultusunda gösterdiği performansa karşılık toplum tarafından verilen destek de girdinin bir diğer önemli ayağını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla zayıf bir demokratik sistem ya da gelişmiş bir demokrasideki gerileme, bir girdi ve süreç sorunu olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, demokraside gerileme sistemin yeterince verimli çalışmamasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çevreden yani halktan/toplumdan gelen talepler sistem tarafından yeterince yanıtlanmadığında, özellikle sistemle ve halkla/toplumla aradaki iletişim zayıflamaya başladığında sistemdeki entropi artmakta, demokratik sistemin kararlı yapısı bozulmaya başlamaktadır. Bunun bir diğer ifadesi, demokraside gerilemedir ve bu durum demokraside gerilemenin en temel nedenidir. Örneğin halkın/toplumsal demokratik sistemden daha fazla adalet beklentisi sistemin düzenli işleyişi için önemli bir taleptir. Bu talep sistem tarafından karşılanmadığında sistemin entropisinin yükseldiği somut olgularla günümüzde görülmektedir. Örneğin 2023 seçimleri sonrası Türkiye’de yaşananlar ve bu bağlamda toplumdan yükselen ‘adalet’ beklentisi bu ilişkinin önemini doğrular niteliktedir. ASAL araştırma şirketinin Ocak 2025’te yaptığı bir kamuoyu araştırması halkın %71’nin adaletle güvenmediğini göstermektedir.⁶ Aslında Türkiye için bu durumun 2025 öncesinde başladığını söylemek mümkündür. KONDA araştırma şirketinin 2016 yılında yaptığı bir araştırmada 2010 yılından itibaren daha çok vatandaşın mahkemelere davalı, davacı, şahit olarak gittiğini, hukuka güvenin büyük oranda azaldığı ifade edilmektedir.⁷ Dolayısıyla, talep artarak geliştiğinde ve sistem yükselen talebe kayıtsız kaldığında, sistemdeki kararlı yapı giderek bozulmakta ve sonuçta, demokratik sistem, çevresel faktörlerin de etkisiyle talep/arz dengesini sağlamakta zorlanarak homeostatik dengesini kaybeder ve bu dengeyi tekrar kazanmakta zorlanır. *Negentropik* yapıda olan demokratik sisteme entropiyi azaltacak enerji verilmediği sürece sistem, gittikçe evren gibi kapalı bir sisteme dönüşmeye başlar ve sistemin entropisi sürekli artar, hiç azalmaz. Bunun sonucu ise demokraside gerilemenin kronikleşmesidir. Bu durum ülkeler için tehlikelidir ve tedbir almayan her ülke için önemli bir risktir. Bu sebeple demokraside gerilemenin sadece belirli ülkelere ait bir olgu olduğunu söylemek mümkün değildir. Demokrasiyle idare edilen her ülkede, belirli bir süreçte, demokratik sistemde bir gerileme yaşanabilir. Başkan Trump’ın ikinci döneminde ABD demokrasisinde yaşananlar, benzer riskin bir zamanlar örnek gösterilen ABD demokrasisi için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, demokratik sürecin ontolojik kökeninde demokrasiye içkin, yapısal bir entropinin varlığı söz konusudur. Evrende olduğu gibi tüm sistemlerdeki entropi hali de hissedilebilir niteliktedir. Bunun anlamı ister bir makine çevirimi olsun ister demokratik sistemde olsun entropi bir olgudur

ve entropideki artış hissedilebilir. Benzer durum demokratik sistemler için de geçerlidir. Demokraside gerileme, demokratik sistem açık bir yapıda olduğu ve çevresiyle bir çevrim oluşturduğu, artan entropi hissedilebildiği süreç, önlenemez bir fenomen olarak kabul edilebilir. Önemli olan, sistem içinde çevreden gelen taleplere karşılık veren yapı ve aktörün entropideki artışı hissederek gerekli kararları alması, plan ve programlarda gerekli düzenlemeleri yapabilecek iradeyi gösterebilmesidir. Bu süreçte yapının, yöneten siyasi iradeye -iktidara- göre daha hazırlıklı olması, daha çabuk ve uygun bir reaksiyon göstermesi beklenir. Çünkü yapı yıllara sâri bir birikimin sonucu gelişir, yıllar geçtikçe kendini daha da mükemmelleştirir ve dolayısıyla yükselen entropiyle nasıl mücadele edilmesi konusunda deneyimli olması beklenir. Çoğu zaman sistemle etkileşen çevre/halk/toplum, demokratik sistemde oluşan dalgalanmaları, yapı otomatik olarak kontrol altına aldığı ve sistem tekrar homeostatik iç dengesine kavuştuğu için hissetmez ve bu sebeple tepki vermez. Ancak artan entropinin yarattığı düzensizlik halinin kontrol edilemediği ve yönetilemediği durumlarda, çevrenin tepki vermesi, sistemi anayasalardaki haklar doğrultusunda zorlaması beklenir. Bu zorlama olmaz ise kötüleşen demokratik sistem içinde her şeyi doğru yaptığına inanan iktidarın kayıtsızlığıyla demokraside gerileme hali, sistemin kendisini bir türlü dengeleyememesinden dolayı sürekli artar ve sistem problemin kronikleştiği kontrol edilemez bir noktaya doğru sürüklenebilir.

Şekil 8. Demokraside Gerileme Entropi ilişkisi (Süngü, 2025: 73)

Şekil 8’de bu ilişki açıklanmaktadır. Buna göre demokratik bir süreçte/ sistemde entropi arttıkça demokraside gerileme de artmakta/ derinleşmektedir. Bu derinleşmeden en fazla etkilenen de yapı olmaktadır. Demokrasisi gerileyen tüm ülkelerde yapının ciddi sorunlar yaşadığına ilişkin güçlü emareler görülmektedir.

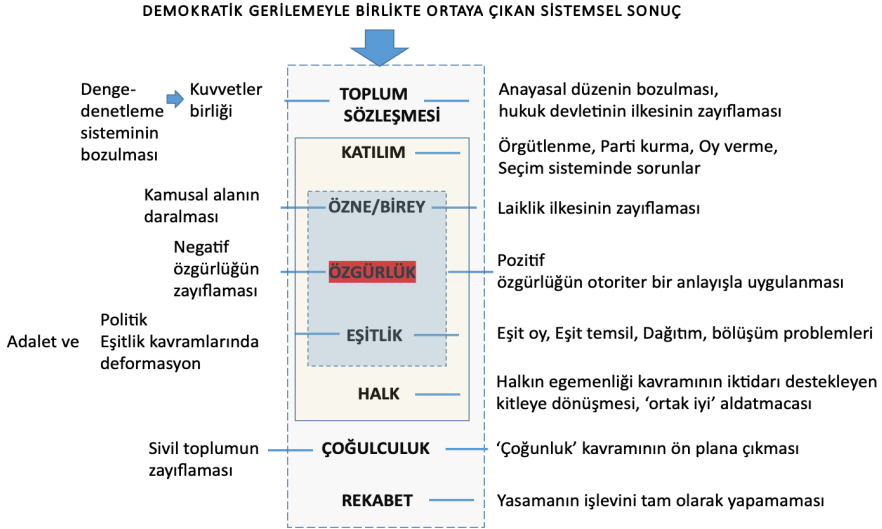
Diğer taraftan, demokratik bir sistemin işleyişi, toplumsal talepler ve bu taleplere karşılık, politik aktör ve kurumlarca üretilecek politik kararlar

ya da politikalar -yani siyaset- bağlamında ifade edilmişti. Nitekim Norris de demokrasideki açığa, toplumdan gelen taleplere hükümetin/iktidarın gerekli performansı gösteremeyerek yanıt verememesi şeklinde bir açıklama getirmiştir. Norris'in yaklaşımıyla birlikte, Easton'ın siyaseti, "toplum için değerli olan şeylerin bir otorite tarafından tahsisi işlemi" olarak tanımlayan yaklaşımı birlikte ele alındığında, demokraside gerileme olgusu tam da bir sistem sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem içinde yaşanan talep-arz dengesizliği demokratik sistemin işleyişini en fazla olumsuz etkileyen olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dengesizlik iki yönlü olmaktadır: Talep noksanlığı ya da siyasetin -iradenin- sergilediği kötü performans.

Diğer taraftan, Pateman'ın (1976) da ifade ettiği gibi demokrasilerde 'katılım' son derece önemlidir. Çünkü 'katılım' olgusu, çevrenin/halkın sistemle etkileşiminin bir diğer adıdır. Demokratik bir sistemde katılım olmadan toplumsal taleplerin gerçekleşmeyeceği açıktır. Şekil 7'de gösterilen toplumsal taleplerin tamamı katılımı ilişkilidir. Katılım olmadığı takdirde çevrenin/halkın etkisi zayıflamakta, aynı zamanda girdinin talep tarafı da zayıflamaktadır. Bunun anlamı, çevrenin sistem tarafından dışlanmasıyla sistemi kararlı bir yapıda tutan çevrim de zayıflamakta ve sistemin giderek kendi içine kapanmasıyla entropi yükselmektedir. Bir örnek olarak, 2024 yılı başında Avrupa'da tarım sektöründe çalışanların, girdi maliyetlerindeki yüksekliği, verilen desteklerin azalması ve hükümetlerin tarım ürünleri ihracatını yoğun protestosu,⁸ protestoların yapıldığı ülkelerde demokratik sistemdeki entropinin yükselmesine neden olmuştur. Yükselen entropi, çiftçilerin toplu gösterilerinin kamusal alanda yarattığı etkiden ve bu eylemlerin bağımsız medya kuruluşlarınca yayınlanmasından dolayı hissedilebilmektedir. Bu tür açık sistemlerde çevrim -talepler _ destek _ süreç _ çıktı _ geri bildirim- çalıştığı için yükselen entropi karar verici aktörleri -siyasi iradeyi ve AB organlarını- tedbir almaya zorlamıştır. Çevreden bu kadar güçlü talep gelmese, ya da çevrenin/halkın tepkileri iktidar tarafından bastırılmaya çalışılsa, demokratik sistemdeki entropi yine yükselecektir. Ancak bu durumda çevrim oluşmadığı için sistem kapanacak, yükselen entropinin yönetilmesinde, sistemdeki düzensizlik halinin giderilmesinde aksaklıklar olacak, Welzel, Inglehart ve Kruse'nin "*tectonic model*" betimlemesine benzer şekilde, ilerleyen süreçte daha vahim sonuçları olabilecek, yönetilmesi çok daha güç bir kaos ortamıyla karşılaşılabilir.

Diğer taraftan, toplumsal taleplere karşılık, iktidarın performansı ve özellikle içinde muhalefetin de bulunduğu, sistem içinde üretilen siyaset de talep kadar önem taşımaktadır. Siyasetin arzında yaşanan problem, sistemin

arz/destek tarafında bir problem yaratarak sistemin işleyişini bozmaktadır. Siyaset kurumunun -irade- toplum için değerli olan şeylere yönelik gerekli adımları zamanında atmaması/atamaması, sistemde çevreden gelecek sisteme kendi homeostatik dengesini sağlaması için son derece değerli olan enerjinin de sağlanamaması sonucunu doğuracaktır. Yukarıdaki örnek bağlamında Avrupa demokrasilerindeki çiftçi isyanı ve sistemde yükselen entropiyi düşürmenin tek yolu iktidarların çiftçilerle masaya oturması ve sorunu çözecek adımların atılmasıydı. Nitekim Mart 2025'te Brüksel'de La Via Campesina Avrupa Koordinasyonu (ECVC) ev sahipliğinde, uluslararası çiftçiler ve araştırmacıların katılımıyla bir konferans gerçekleştirilmiş, Avrupa'da küçük çiftçilerin yaşadığı yapısal sorunlar ve agroekolojik geçişin yol haritası konuları tartışılmıştır.⁹ Dolayısıyla demokraside gerileme, tek ya da birkaç nedene bağlanamayacak ölçüde bütüncül, farklı tek bir kavramsal tipolojiyle açıklanamayacak ölçüde karmaşık özellikler taşımaktır. Demokraside gerileme, demokrasi kavramının bir bileşeninde başlayarak demokratik sistemi tümüyle sarsacak bir boyuta ulaşabilir. Aşağıdaki şekilde betimlenmeye çalışılan demokraside gerilemeyle birlikte ortaya çıkan sistemsel sonuç bu yaklaşımın bir sonucudur.

Şekil 9. Demokraside Gerilemeyle Birlikte Ortaya Çıkan Sistemsel Sonuç (Süngü, 2025: 75)

Şekil 9'da ortaya konulan tablo demokratik bir sistemde karşılaşılabilecek en kötü sonuç gibi görünmekle birlikte, demokratik sistemi tekrar belirli bir dengeye oturtma olanağı her zaman mevcuttur. Çünkü demokratik sistem

politik bir sistem gibi tüketen (*dissipative*) bir yapıdadır. Diğer bir ifadeyle, demokratik sistem yaşayan bir sistem (*living systems*) gibi düşünülmelidir. Dolayısıyla yaşayan sistemler *negentropik* -negatif entropi anlamındadır- bir yapıda olduklarından yükselen entropiyi tekrar düşürme olanağı mevcuttur. Bu çalışmada demokratik bir sisteme dışarıdan enerji takviyesiyle kastedilen tam da budur.

Welzel, vd.'nin (2016) "*tectonic model*" betimlemesi bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Yazarlara göre özgürlükçü değerlerin talebi ve bu talebe karşılık demokratik kurumların arzı arasındaki ilişki sonucu tektonik bir süreç yaşanmaktadır. Yazarlar bu betimlemeyle demokratik bir sistemdeki entropinin varlığını işaret etmekte ve bu entropinin nasıl bir *negentropik* yapıya yani demokratik bir süreçte düzenin/dengenin oluşabileceği bir sürece dönüşebildiğinin açıklamasını yapmaktadırlar. Dolayısıyla entropi kavramı salt bir değişken olarak ele alınmamakta, yaşayan demokratik bir sistemin (*living systems*), demokrasiye içkin/doğasında olan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Entropinin artması ise demokratik bir sistemde bir dizi yapısal bozulmaya neden olmaktadır. Örneğin, sistem içinde yaşanabilecek bir aktör-yapı çatışması ve aktörün aşırı güçlenmesi, düzenli çalışan demokratik bir sistemde aşırı bir gerilim oluşturmakta ve entropiyi ciddi olarak artırabilmektedir. Bu tür bir yüksek gerilim yaşayan açık bir sistemdeki entropi, dışarıdan (dış ortamdan) sisteme doğru enerji akışıyla düşürülebilmekte (Prigogine ve Stenger, 1984) ve sistem yeniden bir yerde denge düzeyine, kararlı yapısına tekrar ulaşmaktadır. Eski, pekişmiş demokrasilerde -Norris'in de vurguladığı gibi- sistemin dengeye, kararlı yapısına kavuşması daha kısa bir sürede gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla demokratik bir süreçte sistemde düzensizlik hali artıp entropi yükselmeye başladığı anda demokraside gerilemenin başladığını varsayabiliriz. Burada önemli olan gerilemenin derinleşmesine müsaade etmemektir. Çünkü entropi yükseldikçe sistem tekrar dengeye oturmak için daha fazla enerjiye ihtiyaç duyacaktır. Gerileme derinleşip aşırı bir noktaya evrildiğinde ise sistemde bir dengelenme yapılmaya çalışılsa dahi demokrasinin bulunduğu ideal konumdan daha geride bir yerde denge haline ulaşması söz konusu olabilir.

Demokraside gerileme sürecinin her ülkenin kendi tarihi ve sosyal koşulları altında ülkelere özgü bir süreç takip ettiği ileri sürülebilir ancak bu süreçteki belirli evrelerin her ülke için benzer olduğu, buradaki farklılaşmanın evrelerin süresiyle ilgili olduğu ve ülkeden ülkeye değişebileceği düşünülebilir. Örneğin, ABD için Trump'ın ilk döneminde başkanlığıyla başlayan otoriterleşme süreci

diğer ülkelere göre daha uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiş ancak diğer ülkelerdeki gibi güçlenememiş ve kısa sürmüştür. Ancak Biden döneminin sonlarına doğru eski Başkan Trump'ın tekrar aday olma arzusu ve adaylığına desteğin giderek güçlenmesiyle birlikte ikinci defa başkan seçilmesi, ABD demokrasisi için tehlikenin hala geçmediğini göstermektedir. Nitekim Trump'ın son dönemdeki uygulamaları ve otoriterleşmeyi güçlendiren adımları olağanüstü bir hızla atması, Norris'in vurguladığı pekişmiş demokrasilerde demokratik sistemin eski kararlı yapısına daha kısa sürede ulaşması tezini sorgulatır niteliktedir.

Dolayısıyla demokraside gerileme sürecinin doğru olarak betimlenmesinin sürecin kavramsal olarak belirli bir kuramsal zemin üzerine oturtulmasında önemli bir rol oynayacağı ve aynı zamanda, entropik dengeleme için süreç içindeki karar noktalarının doğru olarak tespitine de yardım edeceği düşünülmektedir. Bu şekilde doğru entropik bir dengelenmeyle süreç yönetilebilecek, kapanmaya yüz tutmuş bir sisteme dışarıdan yapılacak, tekrar güveni ve istikrarı kazandıracak demokratik hamlelerle -kuramsal destek, doğru ve yerinde karar süreçleri, doğru yasal düzenlemeler, serbest ve dürüst seçimler ve referandumlar gibi girdilerle demokraside gerilemenin kontrol edilmesi sağlanarak sistemdeki artma eğilimi gösteren düzensizlik giderilerek sistem homeostatik dengeye oturtulabilecektir. Ancak unutulmamalıdır ki problem, bu düzensizliği giderecek, istikrarı tekrar tesis edecek demokratik süreçle uyumlu vasıtaların belirlenmesi ve bunların sisteme ne zaman, nerede ve ne şekilde girdi olarak sunulacağıdır. Aksi takdirde düzensizliğin giderek artması ve kontrolünün güçleşeceği bir noktaya evrilmesi, ifade edildiği şekilde, tekrar güven ve istikrarın temini için daha fazla enerjiye gereksinim gösterecek ve dengeleme için kullanılacak vasıtaların çeşitliliğini azaltabilecektir.

Bu duruma örnek, Macaristan'da 2022 yılında, Arjantin'de 2023 yılında yapılan seçimlerdir. Macaristan'da yapılan seçimlerde altı muhalefet partisi birleşerek iktidardaki Victor Orban'a karşı ortak bir aday belirlemelerine rağmen seçimi açık farkla kaybetmişlerdir. Oysaki başlangıçta bu ittifakın seçimleri kazanabileceğiyle ilgili dünyada geniş bir mutabakat oluşmuştu. Ancak bu süreçte Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve Orban'ın bu gelişmeleri kendi lehine çevirecek politikalar üretmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Yine Arjantin'de de aşırı sağcı, liberteryen Javier Milei'nin başkanlık seçimini kazanması, ülkede uzun süredir devam etmekte olan ekonomik krizin bir sonucu olarak halkın geleneksel Peronist politikalara verdiği tepki olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Macaristan ve Arjantin

örneklerinde olduğu gibi, özellikle krizler otoriter ve popülist, sıra dışı aktörleri güçlendirebilmekte, yapısal deformasyonla birlikte demokratik entropinin daha da artmasına ve dolayısıyla demokraside gerilemenin derinleşmesine¹⁰ neden olabilmektedir. Ancak kriz süreçlerinin her zaman otoriter ve popülist liderlerin tek başına iktidara gelmelerine ya da iktidarı devam ettirmelerine yeterli olmadığı da görülmektedir. Her ne kadar otoriter liderler krizleri istismar ederek, kaotik bir durum içinde kaldığını hisseden toplumlara yanlış da olsa bir çıkış yolu göstererek toplumda krizden çıkışla ilgili bir ümit yaratsalar da bazen muhalefetin uyguladığı akıllı stratejiler sonucu seçimlerde -Polonya örneğinde olduğu gibi- iktidarda kalacak yeterli çoğunluğu sağlayamayabilirler. 2023 yılında Polonya’da yapılan seçimleri, iktidar partisi PiS (Hukuk ve Adalet Partisi) en yüksek oyu alsa da mecliste ve senatoda çoğunluğu sağlayan muhalefet kazanmıştır.

Diğertaraftan, bir başka konuda günümüzde yaşanan demokraside gerilemeyi gerçekte ‘akut’ özelliğe sahip bir düzensizlik hali olarak değerlendirmektedir. Aksine, buraya kadarki analizin ışığında demokraside gerilemeyi ontolojik olarak uzun süreli ‘kronik’ bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım gibi görünmektedir. Yunanca kökenli ‘kronik’ etimolojik olarak uzun bir süreci, antropolojik olarak uzun bir süre boyunca devam eden bir sorunu, yoğun ve uzun süreli bir sosyal durum veya fenomeni ifade etmektedir.¹¹ Bu sebeple, demokraside gerilemeyi akut bir durum olarak nitelenmek uygun olmayacaktır. Akut durum kısa bir süreyi ifade etmektedir. Demokraside gerilemenin akut bir durum olarak nitelenmesi, aslında bir fenomen olan olgunun hafife alınması sonucunu da doğuracaktır. Oysaki demokraside gerileme, süreç içinde ortaya çıkan ve gelişerek uzunca bir süre devam eden bir olguyu, kronik bir düzensizlik halini betimlemektedir.

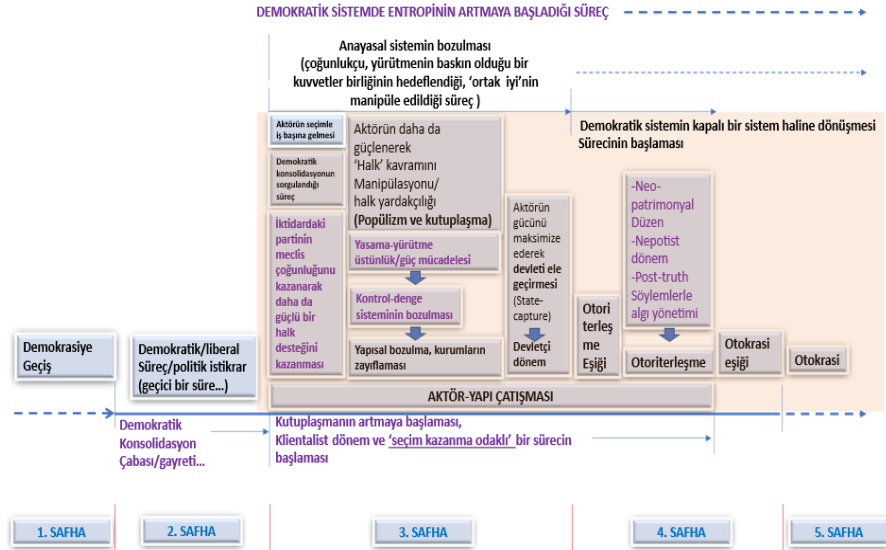
Bu aşamada demokraside gerilemenin bu kronik yapısının açıklanmasında Kuhn’un birikimci olmayan, evrimci/gelişimci yaklaşımından yararlanmanın da faydalı olacağı düşünülmektedir. Çünkü, Kuhn’un “buhran dönemi” nitelenmesine de uygun olan demokraside gerileme, bazen çok uzun bir süre devam ederek müzminleşmekte ve akut olma özelliğini yitirmektedir. Kuhn (2018), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* eserinde paradigmaların oluşumunu, yaşam süreçlerini açıklar ve oluşan bir buhran dönemiyle yerlerini başka paradigmalara bırakacağından bahsederek paradigmaların yaşam döngüsünü açıklar. Kuhn’un tanımıyla paradigma kabul görmüş bir model ya da örnektir. Bu bağlamda paradigmalar özellikle buhran dönemlerinde sistem üzerinde entropiyi artırıcı bir etkiye sahip olabilirler. Demokrasinin gerileme dönemlerinde demokratik sistem, Easton’un betimlediği şekilde

çıktı üretmekte zorlanmaktadır. Nitekim demokratik süreç de Kuhn'cu bakış açısıyla bir paradigmaya benzemekte ancak aynı zamanda sistem olarak çıktı üretmekte zorlandığı için entropisi yükselmektedir.

Kuhn bu durumu, paradigmaların olağan bilimin problemleri çözmekte zorlandığı dönemlerde ortaya çıktığını ifade ederek, astronomi ve fizikten verdiği örneklerle açıklamaya çalışır. Kuhn'a göre bilim tarihi bilimsel girişimin kesintisiz bir birikimi şeklinde oluşmamakta, aksine bu süreç bilgiyi büyük kesintilere ve kopmalara uğratan devrimci dönüşümlerle birlikte gelişmektedir. Ona göre hazırda duran bir veri birikimi üzerinde birden fazla kuramsal yapı inşa etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, bilimsel gelişim süreci kümülatif ve lineer değil, diyalektiktir. Bu bağlamda, demokratik süreç de bir paradigma olarak Atina demokrasisinden beri benzer bir yol izlemektedir. Günümüze kadar demokrasi kavramının karşısına ondan daha güçlü bir anti-tez çıkamamıştır. Dolayısıyla Kuhn'un ifadesiyle, demokrasi kavramının yerini, onunla bağdaşmayan, tamamıyla yeni ya da kısmen başka bir alması aday paradigma alamamıştır. Demokrasi binlerce yıllık bir geçmişle bir süreç olarak varlığını devam ettirmektedir. Ancak bir sistem yaklaşımıyla demokrasiyi ele aldığımızda ise doğasında var olan entropi yükseldikçe sistemin düzensizliği artırarak demokratik standartlarda bir gerilemeye neden olmakta, demokrasiyi belirli bir süreliğine buhrana sokabilmekte ve bu alanda farklı otoriter rejim kavramlaştırmalarından oluşan bir takım ara paradigmaların yaratılma çabasıyla kendisini hissettirmektedir. Ancak bu kavramlaştırmaların konjonktürel, hiçbirinin tarihî süreçte demokrasi kadar uzun ömürlü olamayacağı değerlendirilmektedir.

Bir ülkede demokrasiye geçişle birlikte demokratik süreç, halk tarafından benimsendiği sürece varlığını devam ettirebilmekte, bu süreçte özellikle halkın demokrasiye yabancılaştığı dönemlerde ise demokratik paradigma bir buhran dönemine girmekte ve kritik dönüm noktalarıyla rejim daha otoriter farklı sistemlere doğru savrulabilmektedir. Ancak yine de demokrasinin olumlu bir yönü, entropiyle oluşan demokraside gerilemenin, kronik ve uzun süreli olsa da sisteme dışarıdan enerji takviyesine olumlu yanıt vermesi ve tekrar toparlanma eğilimi göstermesidir. Örneğin zamanında Almond ve Verba (1963) tarafından demokrasisi sorunlu ülkeler arasında gösterilen Almanya'nın süreç içinde toparlanarak günümüzde demokrasisi en ileri ilk on ülke arasında gösterilmesi bunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla demokratik dengelemenin süreç içinde sisteme bir enerji takviyesiyle yapılabileceğinin ve bunun demokraside gerileme üzerinde yavaşlatıcı olumlu etkisinin olacağının altını çizmek gerekir. Özellikle

otoriterleşme sonrası dönemdeki süreçte yapılabilecek bir entropik dengeleme çabasının ise çok geç olacağı ve arzu edilen dengelemenin yaratılamayacağı, bu geç kalınmış aşamadan sonra sürecin büyük olasılıkla bir otokrasiye doğru evrilme tehlikesi yaratacağı da unutulmamalıdır.

Şekil 10. Demokraside Gerileme Süreci (Süngü, 2025: 87)

Dolayısıyla, demokraside gerilemenin doğasıyla ilgili bu kuramsal analizden sonra demokraside gerilemenin nedenlerini daha da netleştirebilmek için detaylar bir süreç analizi üzerinden de betimlenebilir. Bu maksatla, demokraside gerileme literatürü ve buraya kadarki açıklamaların ışığında, demokrasiye geçiş sonrası yaşanan süreç Şekil 10'da bir diyagram üzerinde gösterilmiştir. Bu bağlamda demokraside gerileme, demokrasi ve demokraside gerileme literatüründen yararlanılarak, içinde belirli safhaları (her safha kendi içinde bölümleri -episodes- içermektedir) da içererek betimlenmeye çalışılmış, demokrasiye geçiş ve normal, sorunsuz demokratik süreç de dahil beş safha halinde düşünülmüştür. Bu süreçte, demokraside gerileme bağlamında özellikle üçüncü ve dördüncü safhalar önem kazanmaktadır. Beşinci safha ise otoriterleşmenin vardığı en son nokta olan 'otokrasi' safhasını içermektedir. Süreç içinde üçüncü safha, aktör-yapı gerilimi/çatışmasıyla birlikte, popülizm ve kutuplaşma ve devletin ele geçirilmesi bölümlerini (episodes), dördüncü safha ise otoriterleşme eşiği, otoriterleşme ve otokrasi öncesi son kavşak olarak değerlendirilen kritik

eşiğı kapsamaktadır. Bu betimlemede eşikler aynı zamanda kritik kavşaklar (critical junctures) olarak da değerlendirilebilir. Tüm bu safhalar ve bu safhaların ayrıntılı analizi, birbirleriyle olan ilişkisi ayrı bir karşılaştırmalı çalışmanın konusu olacağından bu çalışmada detaya inilmemiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, demokraside gerileme sürecinde sistem işlemeye devam etmekte ancak başlangıçta akut bir şekilde başlayan semptomlar, tedbir alınmadığı takdirde, giderek kronikleşerek entropinin daha da artmasına, sistemin veriminin düşmesine ve sistemde otokrasiye dönüşebilecek ciddi düzensizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Nitekim Bermeo, bu tür demokraside gerilemeyi benzer şekilde, tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirmekte, Soğuk Savaş yıllarının klasik açık uçlu darbelerinin yerini, “vaat/taahhüt içeren darbeler” olarak nitelediği ve “yönetimin/aktörün büyütüldüğü” süreçlerin aldığını ifade etmektedir. Bermeo, ‘büyütme’ olarak ifade ettiği, aktörün sürekli ön planda tutularak kurumsal yapının önüne geçirildiği süreçte, geçmişte birçok gelişmekte olan demokraside yaşanan seçim günü oy sahtekarlığının yerini artık daha uzun vadeli stratejik taciz ve manipülasyonların aldığını vurgulamaktadır. Nitekim Bermeo (2016: 7) 1950-2014 yıllarını kapsayan bir araştırmada askerî darbelerin sayısında bir azalma olurken, demokraside gerilemede ciddi bir artış olduğunu vurgulamaktadır. Bunun anlamı, demokrasiler için artık sadece askerî darbeler tehdit değildir. Günümüzde askerî darbelerden bağımsız olarak demokratik bir sistemin işleyişini aksatacak, verimini düşürecek birçok faktör vardır. Bu sebeple hiçbir demokratik sistem yüzde yüz güvenli olarak kabul edilmemelidir. Demokratik sistemin doğasında var olan entropi, sistem kendisini dışa kapattıkça artma eğilimindedir ve entropideki artış, en kararlı görünen demokratik sistemler için dahi bir risk olarak kabul edilmelidir. Özellikle, demokratik bir sistemde sistem ile çevre/halk/toplum arasındaki etkileşimin bozulması, sistemin açık bir sistemden kapalı bir sisteme doğru evrilmesi demokraside gerilemenin en önemli nedenlerinden birisidir.

Diğer taraftan Kuhn (2018), bilimde yeni bir bulgunun yapılabilmesi için önce olağan bilimde bir şeylerin aksaması gerektiğini ifade etmektedir. Siyasi ve bilimsel gelişmede koşutluğu ifade eden bu önerme, demokratik süreçler için de kullanıldığında, demokratik süreçte bazı konularda aksama başladığında, önce ülkede rejim tartışmaları gündeme gelmektedir. Bu durum şiddetli bir buhranı tetikleyecek ölçüde bir etki de yaratabilmektedir. Ancak Kuhn şunu da ifade etmektedir ki, bir bilim insanı inancını kaybetmeye ve yeni alışkanlıkları incelemeye başlasa dahi kendisini bunalıma sokan

paradigmayı hiçbir zaman terk etmemektedir. Bu bağlamda demokratik süreç de benzer bir özellik sergilemektedir. Demokratik paradigma, entropinin etkisiyle bir buhrana girse de toplumda demokrasiye inanan bir kesim hiçbir zaman demokrasiye olan inancını kaybetmemekte, dolayısıyla literatürde yer alan ve bazı siyaset bilimcilerin (Letvitsky ve Ziblatt, 2018), ‘demokrasinin ölmesi’ olarak tanımladıkları abartılı durum tam olarak gerçekleşmemektedir. Demokratik sistemde çevrede yer alan demokrasiye inanan bir grup insan, demokraside gerileme sürecinde sistemin ihtiyacı olan, entropiyi dengeleyecek enerjiyi üreterek demokraside gerilemenin hafiflemesine katkıda bulunabilmektedir. Demokraside gerilemeyle birlikte otoriterleşen ülkelerdeki bir grup insanın her şeyi göze alan demokratikleşme çabaları bu kapsamda okunabilir. Özellikle Güney Amerika, Güney ve Güneydoğu Avrupa’da demokrasisi belirli dönemlerde kesintiye uğrayan ülkelerin belli bir süre sonra tekrar demokrasiye dönmeleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim Tomini (2021: 8) de “otoriterlik karşıtlarına” dikkati çekerek, analitik yapıda karşıtların da dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye’de, 2019’daki yerel seçimlerde AKP’nin İstanbul’u kaybedişini, yine Macaristan’daki Budapeşte belediye başkanlığı seçimlerinde Fidesz’in başarısızlığını ve Polonya’da yargının siyasallaşmasına karşı direnen yargıçları örnek olarak göstermektedir. Ayrıca tarihî süreç bunlara benzer diğer örneklerle de doludur. Dolayısıyla ‘demokrasinin ölmesi’ şeklindeki abartılı niteleme belki tam olarak demokrasinin ölmesi, yok olması anlamında olmasa da mecazen kullanılsa da sorunlu, maksadını aşan bir niteleme olarak değerlendirilebilir.

Demokraside gerilemenin Kuhn’un (2018) yaklaşımından ayrılan en önemli yönü ise özellikle günümüzde sağ popülist bir yaklaşımla beraber karşımıza çıkan demokraside gerilemenin, demokratik süreci otoriter bir sürece dönüştürerek farklı bir paradigma olarak halka, ‘güçlü aktör’ algısıyla birlikte topluma demokrasiye alternatif, değişik tanımlamalarla ‘daha faydalı bir yönetim anlayışı olarak’ benimsetilmesindeki güçlülüktür. Ancak demokraside gerileme süreci içinde yer alan bu sağ otoriter popülist anlayışın konjonktürel kalacağı ve hiçbir şekilde demokrasiye alternatif yeni bir paradigma geliştiremeyeceği gerçektir. Bunun en temel sebebi demokrasi kavramının, Kuhn’un belirttiğinin aksine, birikimci, apriori bir özellik taşıması ve günümüze kadar etkisini devam ettirebilmesidir. Günümüzdeki çağdaş demokrasi kavramı, demokrasiyle ilgili farklı kuramların yarattığı birikimle bugünkü şekline kavuşmuş ve bir gerileme yaşasa da varlığını sürdürügelmiştir. Kuhn (2018), bir paradigmanın işlevini yitirmesini ve yeni bir paradigmanın oluşumuna yeşil ışık yakmasını, işlev bozukluğunun

hissedilmesiyle başladığını ifade etmektedir. Kuhn ayrıca işlev bozukluğunu siyasi devrimlerle de ilişkilendirerek, bu bozukluğun düzenin varlığını tehlikeye soktuğu noktada siyasal devrimlerin ve paradigma değişiminin meydana geldiğini belirtmektedir. Ancak mevcut olgular, demokraside gerilemenin entropinin etkisiyle ortaya çıkan düzensizliğin bir sonucu olarak işlev bozukluğu yaratarak ve hatta kronikleşerek demokratik süreci bir süreliğine kesintiye uğratsa da demokratik sürecin etkisini tamamen sonlandıracak bir işleve, değişime sebep olamayacağını göstermektedir.

Doğru entropik dengelenmeyle yönetilebilecek bir süreçle, kapanmaya yüz tutmuş bir sisteme dışarıdan yapılacak, tekrar güveni ve istikrarı kazandıracak demokratik hamlelerle -kuramsal destek, doğru ve yerinde karar süreçleri, doğru yasal düzenlemeler, serbest ve dürüst seçimler ve referandumlar gibi girdilerle- demokraside gerilemenin kontrol edilmesi sağlanabilir ve sistemdeki artma eğilimi gösteren düzensizlik giderilerek demokratik sistem yeniden eski kararlı yapısını kazanarak bir dengeye oturtulabilir. Ancak unutulmamalıdır ki problem, bu düzensizliği giderecek, istikrarı tekrar tesis edecek demokratik süreçle uyumlu vasıtaların belirlenmesi ve bunların sisteme ne zaman, nerede ve ne şekilde girdi olarak sunulacağıdır. Aksi takdirde düzensizliğin giderek artması ve kontrolünün güçleşeceği bir noktaya evrilmesi, ifade edildiği şekilde, tekrar güven ve istikrarın temini için daha fazla enerjiye gereksinim gösterecek ve dengeleme için kullanılacak vasıtaların çeşitliliğini azaltabilecektir.

Diğer taraftan, demokrasisi gerileme eğilimi gösteren ülkelerde halkın katılımının zayıfladığını ve muhalefetin de yeterince güçlü olmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda, iktidar sahiplerinden bu yönde güçlü bir talep de yoktur. Çünkü bu durum güçlü iktidarların işine gelmektedir. Hatta demokratik sistemin kararlı yapısını yitirdiği, dengesinin kaybolduğu bir kritik eşiğe yaklaşmış ülkelerde, katılımı engellemeye ve muhalefeti neredeyse tamamen etkisizleştirmeye yönelik olarak iktidar kanadından -başta özgürlükler olmak üzere- çok daha fazla baskı geldiği görülmektedir. Dolayısıyla demokraside gerilemenin derinleştiği bir süreçte, entropiyi azaltmak ve demokratik bir sistemi kararlı hale getirmek için çok daha fazla enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ortamda en güçlü enerji girişi çevreden sistemin işleyişine yönelik gelecek taleplerdir. Aksi takdirde şiddetlenen entropiyi azaltmak için sisteme gerekli girdiler sağlanamadığı takdirde çöküşün daha da derinleşerek demokratik rejimin otoriter bir rejime ve hatta otokrasie doğru evrilme riski vardır.

Sonnotlar

1- Bu makale yazarın Demokraside Gerileme (Democratic Backsliding) Sürecinin Kavramsal ve Olgusal İncelenmesi: Türkiye-Polonya Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2- Prof. Cynthia Fleury, demokratik entropi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır. “Termodinamikte entropi, bir sistemin düzensizlik durumunu ölçer: artan bir düzensizliğe doğru evrildikçe büyür. Bununla birlikte, otuz yıldır Batı demokrasileri, bizi birbirinin yerine geçebilen, değiştirilebilir varlıklar haline getiren ve “büyüme” idolüne hizmet eden kılık değiştirme, çılgınca ve benzeri görülmemiş bir ticaret dinamikleriyle karşı karşıya bırakıyor. Ama demokratik entropinin ifadesi başka bir şeydir; demokrasinin kendi içindeki düzensizliğine, onun doğası gereği olan işlevsizliklerine gönderme yapar. Tocqueville demokrasiyi şu şekilde tanımlarken bunu mükemmel bir şekilde analiz etmiştir: Teorik olarak doğru ve etik olarak kabul edilebilir, ters etkiler yaratan iyi ilkeler. Hukuk devletin inşası, ilkelerle uygulama arasındaki bu uçurumun serüvenidir.” (<https://www.startup-book.com/2019/03/15/cynthia-fleury-to-be-brave-is-sometimes-to-endure-sometimes-to-break-up/> Son erişim tarihi: 3 Şubat 2022.

3- Entropinin karşıtı; düzen, yapı, kestirilebilirlik anlamındadır (Byeon, 2005: 225).

4- ‘Homeostazis’in sözlük tanımı şu şekildedir: Bir organizmanın kendi parçaları arasında ve içinde tekdüze ve yararlı bir fizyolojik stabiliteyi sürdürme eğilimi; ‘organik denge’, siyasi bir organizmaya uygulandığında ise bu organizmanın, şeklini değiştirme girişimleri ne kadar kararlı olursa olsun, ‘pratik olarak mümkün olduğu kadar eski durumunu koruma’ eğilimini ifade eder (Kaplan, 1968).

5- Prof. Dr. Cengiz Çağla, *Alexis De Tocqueville, Amerika’da Demokrasi* kitabının önsözünde demokrasi ile totalitarizm arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: “Bilindiği üzere totalitarizm, demokrasinin sorunlarına çözüm gibi görünür, çoğu zaman bu iddiayı taşıyarak iktidara gelir. İktidarla halk, ya da devletle toplum arasındaki kopukluğu giderecek gibi gözükür, ama içinden çıktığı demokrasiyi ters yüz ederek söz konusu kopukluğu yeniden üretir. Devletle toplum özdeşlenir, birey ortadan kalkar.”

6- <https://www.gazeteduvar.com.tr/anket-turkiyede-adalet-var-mi-sorusuna-yanitla-derin-fark-galeri-1751458> Son erişim tarihi: 15 Mayıs 2025.

7- <https://konda.com.tr/rapor/46/adalet-ve-hukuk-algisi> Son erişim tarihi: 15 Mayıs 2025.

8- <https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/02/why-are-farmers-protesting-across-the-eu-and-what-can-the-bloc-do-about-it> Son erişim tarihi: 3 Mart 2024.

9- <https://www.birgun.net/makale/avrupanin-kucuk-ciftcileri-yeni-bir-yol-ariyor-608097> Son erişim tarihi: 14 Mayıs 2025.

10- Javier Milei, yapılan seçimlerle Arjantin’de başkanlık yarışını kazanmıştır. Bu aşamada Milei için ‘otoriter’ lider tanımını kullanmak doğru olmayabilir. Ancak kendisinin aşırı sağcı bir çizgide olması, ABD Başkanı Donald Trump hayranı olduğunu ifade etmesi ve özellikle de ‘yapıyı’ hedef alan agresif açıklamaları, kendisinin ileride otoriter bir yönetim sergileyebileceği izlenimi doğurmaktadır.

11- <https://etymologeek.com/eng/chronic> Son erişim tarihi: 14 Mayıs 2025

Kaynakça

Adeney K ve Taggart P (2015). The Future of Democracy. *Cambridge University Press*, 50 (3), 325–335.

Almond A G ve Verba S (1963). *The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. New Jersey: Princeton University Press.

Arblaster A (1999). *Demokrasi*. Çev. N Yılmaz, Ankara: Doruk.

Aristoteles (2015). *Politika*. Çev. F Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

Bakke E ve Sitter N (2020). The EU2s Enfants Terribles: Democratic Backsliding in Central Europe since 2010, *American Political Science Association*.

Bentham J (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books Kitchener.

Bermeo N (2016). On Democratic Backsliding. *Journal of Democracy*, 27, 1.

Beteille A (2012). *Democracy and its Institutions*. Oxford University Press.

BTI Index 2022. Son erişim tarihi, 30 Mayıs 2024.

Byeon H J (2005). A Systems Approach to Entropy Change in Political Systems. *System Research and Behavioral Science*, 22, 223-231.

Collier D (1966). Political System. SSEC Publication No. 103, *Social Science Education Consortius, Inc., Boulder*.

Collier D ve Levitsky S (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comperative Research. *Cambridge University Press, World Politics*, 49 (3), 430-451.

Conovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, XLVII, 2-16.

Cox M Ikenberry G J ve Inoguchi T (2000). *American Democracy Promotion Impulses, Strategies, and Impacts*, New York: Oxford University Press.

Çınar M (der) (2023). *Demokrasi, Kavram, Kurum, Süreç*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dahl R (1972). *Polyarchy*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dahl R (1982). *Dilemmas of Pluralist Democracy*. Yale University Press.
- Dahl R (2001). *Demokrasi Üstüne*. Çev. B Kadioğlu, Ankara: Phoenix.
- Dahl R vd. (ed) (2003). *The Democracy Sourcebook*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dahl R (2006). *A Preface to Democratic Theory*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Democracy Matrix (DeMax). Lauth, Hans-Joachim and Oliver Schlenkrich. 2020. Conception of the Democracy Matrix. URL: <https://www.democracymatrix.com/conception>. Consulted on 01/07/2020. Son erişim tarihi, 1 Kasım 2023.
- Diamond L ve Plattner M F (ed) (2015). *Democracy in Decline*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Diamond L (2021). Democratic regression in comparative perspective: scope, methods, and causes. *Democratization*, 28(1), 22-42.
- Easton D (1957). An Approach To The Analysis Of Political Systems. *Cambridge University Press, World Politics*, 9, 383-400.
- Easton D (1965). *A System Analysis of Political Life*. University of Chicago.
- Esen B ve Gumuscu S (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581-1606.
- Esen B (2020). *Türkiye'deki Rekabetçi Otoriter Rejim*, Birikim, Haziran-Temmuz Sayısı, 158-175.
- Esen B vd. (2023). *Türkiye'nin Yeni Rejimi: Rekabetçi Otoriterlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foa R S ve Mounk Y (2017). The End of the Consolidation Paradigm. *Journal of Democracy Web Exchange*. <https://roberto.foa.name/FoaMounkEndofConsolidationParadigm.pdf>. Son erişim tarihi: 11 Eylül 2025.
- Freedom House, Freedom in the World 2024, Research Methodology. Son erişim tarihi, 16 Haziran 2021.
- Fukuyama F (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Furlong P ve Marsh D (2002) A Skin Not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science. İçinde: M David and S Gerry (der), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave Macmillan, 17-41.
- Goertz G ve Mahoney J (2012). Concept and Measurements: Ontology and Epistemology. *Social Science Information*, SAGE, 205-216.
- Habermans J (2017). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*. Çev. İ Ata, İstanbul: YKY.

- Habermans J (2023). *Kamusalılığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi*. Çev. T Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Haggard S ve Kaufman R (2021). *Backsliding democratic Regress in the Contemporary World*. Cambridge University Press.
- Hett C B (2019). *Demokrasinin Ölümü, Hitler'in Yükselişi ve Weimar Cumhuriyeti'nin Çöküşü*. Çev. A Kar, İstanbul: Profilkitap.
- Huntington S P (1991). How Countries Democratize. *Political Science Quarterly*, 106, 4.
- Huntington S P (1991). *The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press.
- Jee H vd. (2021). Towards a Unified Approach to Research on Democratic Backsliding. *Democratization*.
- Jefferson T (1787). Notes on the State of Virginia. https://avalon.law.yale.edu/18th_century/jeffvir.asp. Son erişim tarihi: 10 Eylül 2025.
- Kaplan M A (1968). *Systems Theory And Political Science*. The John Hopkins University Press.
- Kuhn T S (2018). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev. N Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Laclau E ve Mouffe C (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Çev. A Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lawson S (1993). Conceptual Issues in the Comparative Study of Regime Change and Democratization. *Comparative Politics*, 25 (2), 183-205.
- Letvitsky S ve Way L (2006). Competitive Authoritarianism: International Linkage, Organizational Power, and the Fate of Hybrid Regimes. *Paper prepared for the Annual Meetings of the American Political Science Association*.
- Letvitsky S ve Way L (2015). The Myth of Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26 (1).
- Letvitsky S ve Ziblatt D (2018). *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?* Çev. D Dinç, Konya: Salon Yayınları.
- Letvitsky S ve Way L (2020). New Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 31 (1).
- Lijphart A (2014). *Demokrasi Modelleri*. Çev. G Ayas ve U Bulsun, İstanbul: İthaki.
- Linz J J ve Stepan A (1996). *Problems Of Democratic Transition And Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. The John Hopkins University Press.
- Locke J (2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Çev. F Bakırcı, Ankara: Eksi.

Madison J (1787). The Federalist Papers: No. 10. https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed10.asp. Son erişim tarihi: 10 Eylül 2025.

Mahoney J ve Synder R (1999). Rethinking Agency and Structure in the Study of Regime Change. *Studies in Comperative International Development*.

Migdal J S (2009). Researching The State. İçinde: M I Lichbach and A S Zucerman, *Comperative Politics Rationality, Culture, and Structure*, Cambridge University Press, 162-192.

Mill S J (2019). *Özgürlük Üzerine*. Çev. B Tartıcı, İstanbul: Kutu.

Moller J ve Skaaning S E (2011). *Requisities of Demeocracy: Conceptualizing*. Routledge.

Mouffe C (2019). *Sol Popülizm*. Çev. A Yanık, İstanbul: İletişim Yayınları.

Munck G L (2014). *What is democracy? A reconceptualization of the quality of democracy*. University of Southern California.

Norris P (2011). *Democratic deficit: Critical Citizens revisited*. Cambridge University Press.

Norris P (2016). *It's not just Trump. Authoritarian populism is rising across the West. Here's why*. The Washington Post, March 11. Son erişim tarihi, 3 Mart 2024.

O'Donnell G (1994). *Delegative Democracy*. The John Hopkins University Press.

O'Donnell G (2010). *Democracy, Agency and the State*. Oxford University Press.

Parkinson J ve Mansbridge J (2012). *Deliberative Systems*, Cambridge University Press.

Pateman C (1976). *Recent Theories of democracy And The 'Classical Myth'*. Cambridge University Press.

Popper KI R (2005). *Hayat Problem Çözmektir*. Çev. A Nalbant, İstanbul: YKY.

Prigogine I ve Stengers I (1984). *Order Out Of Chaos: Man's New Dialogue With Nature*. Toronto, New York, London, Sydney: Bantam Books.

Przeworski A (1995). *Demokrasi ve Piyasa*. Çev. İ Turan, İstanbul: Koç Üniversitesi.

Przeworski A (2019). *Crises of Democracy*. Cambridge University Press.

Rawls J (2020). *Bir Adalet Teorisi*. Çev. V A Coşar, Ankara: Phoenix.

Rosenthal I (2018). *Democracy and Ontology, Agonism between Political Liberalism, Foucault and Psychoanalysis*, Hart Publishing.

Rousseau J J (2006). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rustow DA (1970). Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model, *Comperative Politics*, 2 (3), 337-363.

- Sartori G (1970). Concept Misformation in Comparative Politics. *The American Political Science Review*, 64 (4), 1033-1053.
- Sartori G (1987). *The Theory Of Democracy Revisited*, Chatham House Publishers, Inc.
- Sartori G (1991). Comparing and Miscomparing. *Journal of Theoretical Politics*, 3, 243.
- Schmitter P C (2018). *Democratization: The Role of Elites*, European University Institute.
- Schumpeter A J (2021). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. Çev. V A Çosar, Ankara: Dorlion.
- Süngü T (2025). Demokraside Gerileme (Democratic Backsliding) Sürecinin Kavramsal ve Olgusal İncelenmesi: Türkiye-Polonya Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Synder R (1998). Paths out of Sultanistic Regimes Combining Structural and Voluntarist Perspective. İçinde: H E Chehabi ve J J Jinz (der), *Sultanistic Regimes*, Johns Hopkins University Press.
- The Economics Democracy Index 2021. Son erişim tarihi, 29 Ocak 2022.
- Tilly C (2011). *Demokrasi*. Çev. E Arıcan, Ankara: Phoenix.
- Tocqueville A (2019). *Amerika'da Demokrasi*. Çev. S S Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tomini L (2021). Don't think of a wave! A research note about the current autocratization debate, *Democratization*.
- Touraine A (2004). *Demokrasi Nedir?* Çev. O Kunal, İstanbul: YKY.
- Urbainati N (1998). *Democracy and Populism*. Blackwell Publisher.
- Varieties of Democracy (V-DEM) Institute Democracy Report 2021. <https://v-dem.net/publications/democracy-reports/> . Son erişim tarihi, 10 Temmuz 2021.
- Vergin N (2019). *Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Waldner D ve Lust E (2018). Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science*, 21, 93–113.
- Welzel C vd. (2016). Pitfalls in the Study of Democratization: Testing the Emancipatory Theory of Democracy. *Cambridge University Press*, 47, 463–472.
- World Justice Project (WJP) 2021. <https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-INDEX-2021.pdf> . Son erişim tarihi, 21 Ekim 2021.